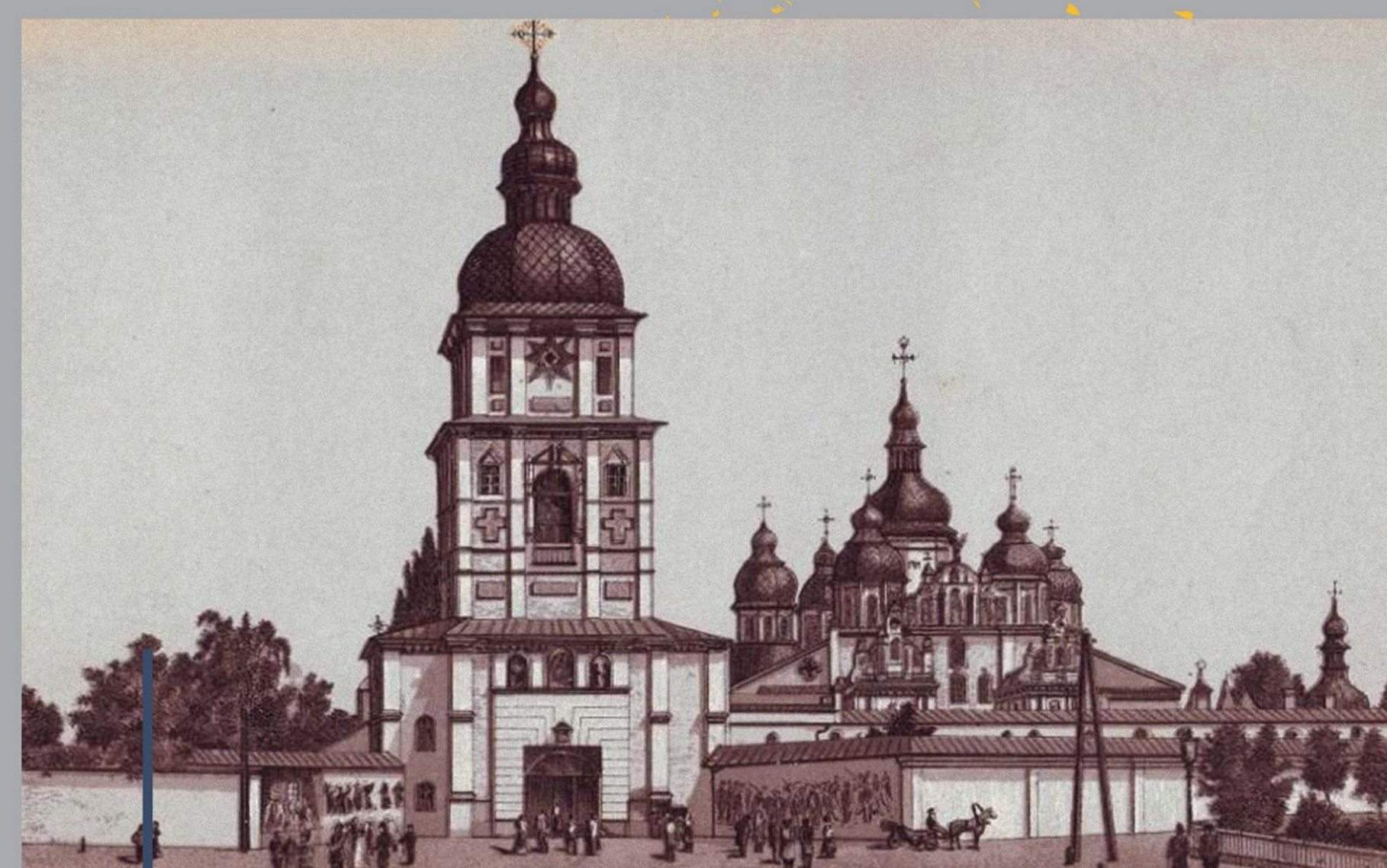

Зруйнована Віра

Михайлівський Золотоверхий собор.
Фото початку ХХ століття

Михайлівський Золотоверхий собор.
Фото 1900 р.

Михайлівський Золотоверхий собор.
Фото 1914 р.

Руїни Михайлівського Золотоверхого собору
1930-ті рр.

Михайлівський Золотоверхий собор
у часи Майдану

Серед головних пам'яток культури та духовності Києва особливе місце займає Михайлівський золотоверхий собор – один із найстаріших київських храмів, закладений ще в 1108-1113 роках за правління онука Ярослава Мудрого київського князя Святополка Ізяславовича. Собор, який пережив монгольську навалу, а в XVI-XVII століттях став одним із центрів збереження української традиції і протистояння уніатському ополченню, у 1930-х роках став жертвою новітнього більшовицького іґа.

І все ж, у цього місця особлива аура і своє призначення: відроджений на межі 2000-х, Михайлівський золотоверхий і в XXI столітті лишається одним із духовних центрів у боротьбі за свободу і право на існування України. Ці історичні паралелі спадають на думку, коли згадуєш, як наприкінці 2013-го – на початку 2014-го монастир перетворився на польовий шпиталь і волонтерський центр на підтримку Майдану, як будили Михайлівські дзвони на боротьбу з тьмою та агресією Київ у ніч з 10 на 11 грудня 2013-го. Зрештою і сама монастирська стіна стала Стіною пам'яті загиблих у російсько-українській війні – і в цьому теж є великий сенс.

За планами більшовиків, цього не мало бути. Все, що нагадувало про культуру, духовність, загальнолюдські цінності, викликало в них приступи агресії, які гасилися свідомим паплюженням святинь. Ось як описував стан Михайлівського Золотоверхого собору у своєму щоденнику за 3 січня 1933 року репресований пізніше історик Федір Ернст: «...жахливий стан з Михайл[івським] м[онасти]рем (в садку викопано траншеї, готується надбудова корпусу біля дзвіниці, в головн[ій] церкві в добудові ховається сире м'ясо, всередині в жахливому стані накидано величезні купи архівних справ, счезли кілька шат (в тому числі роботи Равича), без сумніву було кілька і постійні крадіжки)».

Ця виставка – спільний проект Українського інституту національної пам'яті та Історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка.

Це спроба торкнутися лише частинки нашої втраченої історичної спадщини. Адже храми – як люди: доки про них пам'ятають – вони існують.

Михайлівський Золотоверхий відновили на межі тисячоліть у його бароковому вигляді

Михайлівський золотоверхий собор був підірваний 14 серпня 1937 року. Спроби ряду мистецтвознавців (зокрема, репресованих Миколи Макаренка чи Дмитра Айналова) зберегти собор (хоча б домонгольську його частину) були відкинуті владою, яка погодилася тільки на зняття зі стін будівлі давніх мозаїк і фресок (нині вони осіли в музеях Москви та Петербурга). Знищені були унікальні розписи, ікони, зокрема подарований гетьманом Іваном Скоропадським іконостас роботи майстра Григорія із Чернігова.

На руїнах собору більшовики планували збудувати «світле майбутнє» – втім, до кінця 1990-х там так і залишалося пустирище, як німе свідчення варварства антихристів епохи «червоного терору». Тоді, в 1934-1937-му, лише в Києві було знищено більше 60 храмів, багато з яких були пам'ятками українського бароко, що мали свою душу й історію.

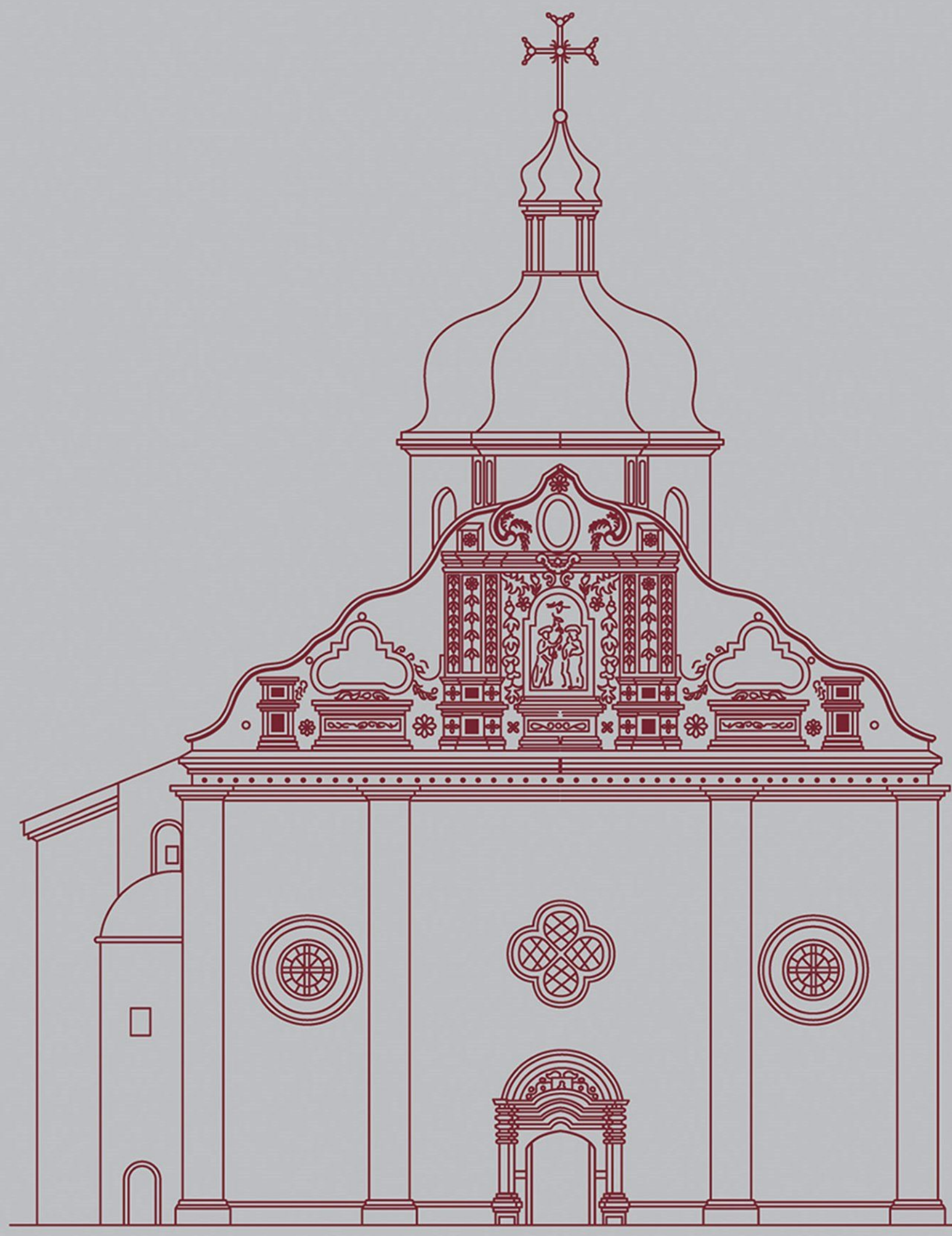
Одним із тих, хто підписував вирок київським храмам, був голова київської міськради у 1934-36 роках Рафаїл Петрушанський. Під знесення підпадали і Софія Київська та Володимирський собор, і лише щасливий випадок та людська самопожертва врятували їх для нащадків.

Нині, проходячи Києвом, ми навіть не здогадуємося, що менш ніж сто років тому на тому чи іншому місці стояв храм із цікавою історією. В одному, наприклад, відспівували корифеїв української культури Михайла Старицького, Миколу Лисенка та Петра Косача. В іншому – вперше у ХХ столітті в Києві Василь Липківський провів службу українською мовою у супроводі хору під орудою Миколи Леонтовича.

Над проектом працювали:
Кирило Третяк
Тарас Пшеничний
Володимир Поліщук
Наталія Позняк-Хоменко
Дизайн: Ганна Беркутова

Світлина для виставки взято з приватного фотоархіву Кирила Третяка, а також з відкритих джерел

ПЕТРОПАВЛІВСЬКА ЦЕРКВА ТА ЇЇ ДЗВІНИЦЯ

Креслення
Петропавлівської
церкви
середини XIX ст.

Садиба по сучасній вул. Притисько-Микільській, 4 із середніх віків належала ордену Домініканців, які заснували свою обитель у Києві у 1252 році. Наприкінці XVI століття тут було закладено костел на честь Святого Миколая для домініканського монастиря. Роботи завершилися орієнтовно в 1610 році під орудою єпископа Кшишофа Казимирського. Кошти на будівництво фондував київський земський суддя Стефан Аксак. Для будівництва костелу використовували цеглу напівзруйнованої церкви Святих Бориса і Гліба XII століття у Вишгороді.

За своєю архітектурою зведений храм можна віднести до зразків пізнього готичного стилю. Це була прямокутна у плані споруда (тринавна базиліка). Головний (західний) фасад виходив на червону лінію забудови сучасної вулиці Притисько-Микільської. Бічні фасади мали видовжені стрілочасті вікна. Зі східного боку до фасаду примикала видовжена у плані апсида-пресбітерія з тригранним у плані заокругленням.

В період Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького 1648-1654 років орден Домініканців залишив Київ. Певний час після входження Києва до складу Московської держави споруди монастиря використовувалися московською військовою залогою, внаслідок чого будівлі зазнали занепаду і руйнування, а в занедбаному колишньому костелі було влаштовано шинок.

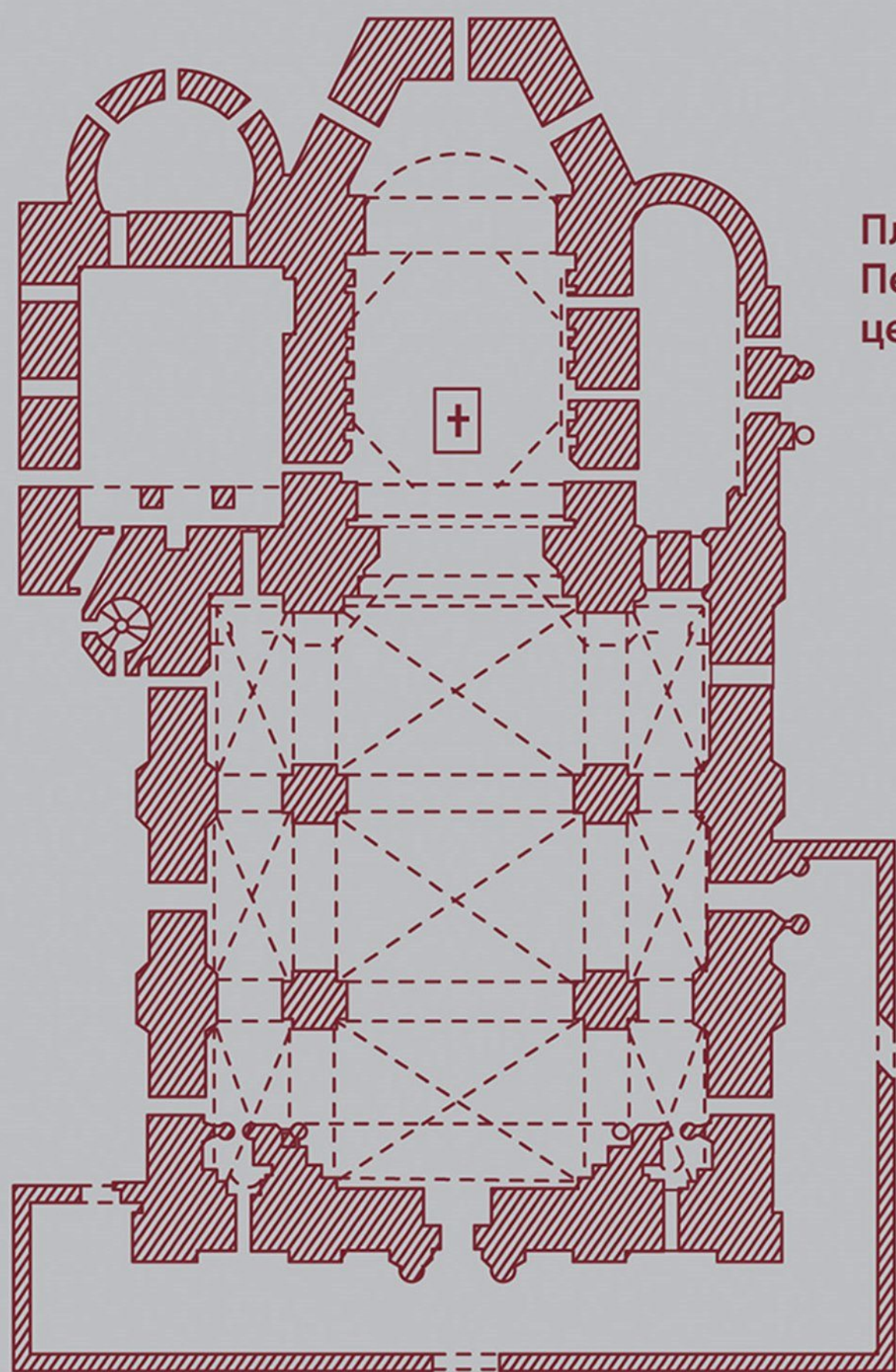
У 1691 році зусиллями митрополита Варлаама Ясинського споруду освячують як православну церкву на честь Петра і Павла. У 1744-1750 роках храм реконструюють у формах українського бароко. Західний фронтон набув хвилястих форм з багатим ліпленням поліхромним декором у вигляді рослинних орнаментів, медальйонів, картушів з розписами. Головний вхід на західному фасаді прикрасив бароковий портал і ліпленням. Над вітарною частиною було зведено масивний гранчастий у плані барабан з грушоподібною банею. Інтер'єри храму зберегли готичні склепіння. У 1740-х роках у церкві було встановлено чотирирусний позолочений різьблений іконостас у формах рококо, який вважався одним із найкращих у місті. У 1914 році інтер'єри храму було заново розписано.

Праворуч від церкви в 1744-1750 роках за проєктом Івана Григоровича-Барського було зведено дзвіницю у формах українського бароко. Утім, такою вона була недовго: під час пожежі 1811 року барокова баня була пошкоджена вогнем і її замінили на класицистичну зі шпилем-голкою.

З 1787 по 1826 роки у церкві розташовувався Катерининський грецький монастир, потім церква належала Київській духовній семінарії. Це був єдиний з католицьких храмів Києва, який пережив Хмельниччину і став православною церквою, зберігаючи риси готичної середньовічної архітектури. Це був єдиний у Києві зразок базилікального типу храмів, поширеного в Європі та світі. Цілісний ансамбль церкви і дзвіниці, що утворився протягом десятиліть, поєднавши три архітектурні стилі – готику, бароко і класицизм, став одним з символів Подолу і Києва.

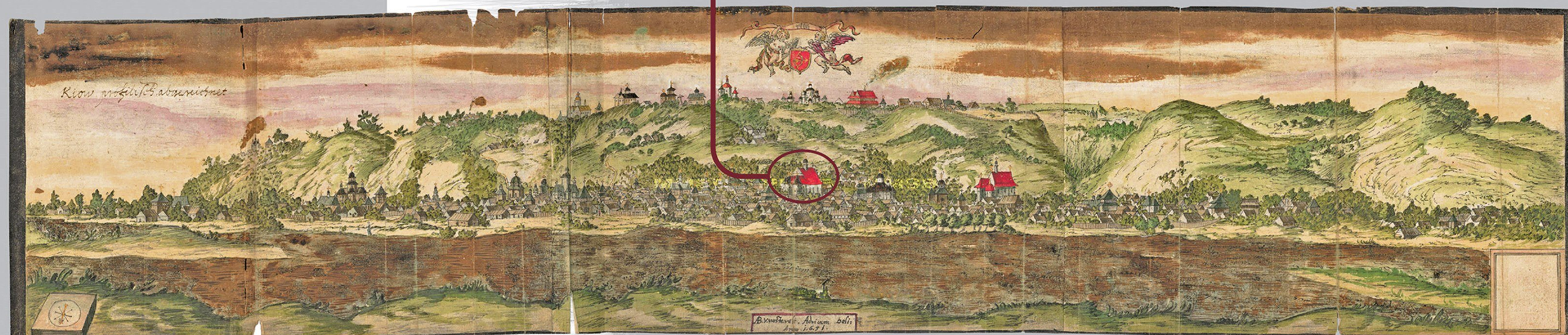
Втім, для більшовицької влади це був лише «розсадник опіуму для народу». У 1929 році церкву остаточно закрили. Попри існуючі плани розташувати в споруді Центральний архів, у 1936 році пам'ятку зруйнували, а в 1940-х роках остаточно розібрали залишки дзвіниці (першого ярусу).

До сьогодні територія, на якій стояли церква і дзвіниця, залишається незабудованою. На місці зруйнованого комплексу тепер плац частини Національної гвардії України, а там, де був вхід до церкви – паркан з приміщенням гауптвахти.

План
Петропавлівської
церкви

Костел св. Миколая домініканського монастиря у 1651 р.

Північний фасад
Петропавлівської церкви
і дзвіниці на початку XX ст.

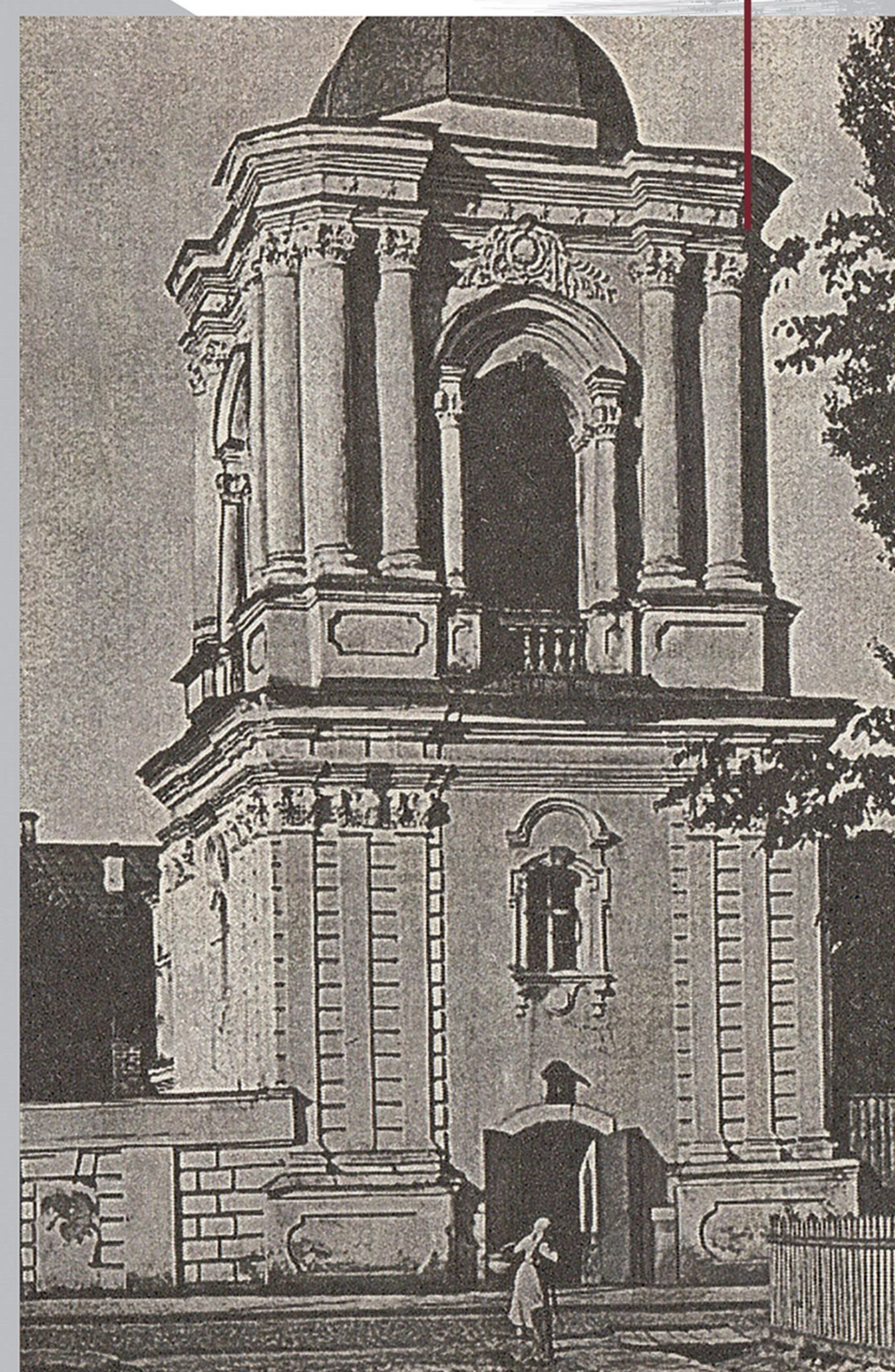
Петропавлівська церква
під час руйнування у 1935-1936 р.

Петропавлівська церква.
Малюнок Г. Лукомського, 1918 р.

Дзвіниця Петропавлівської церкви
на початку XX ст.

Петропавлівська церква з дзвіницею
у панорамі Подолу на початку XX ст.

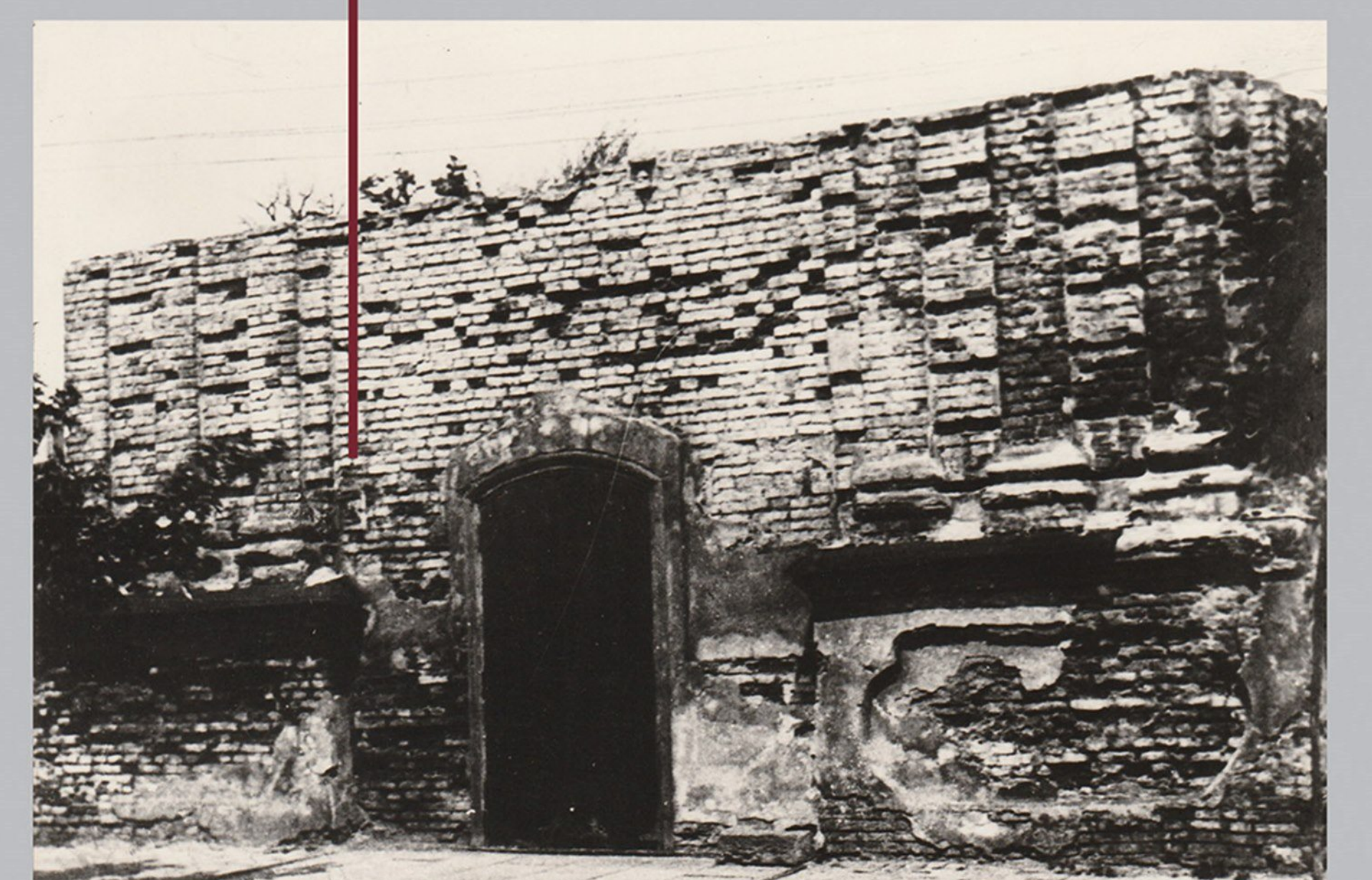
Фронтон Петропавлівської церкви

Північний фасад Петропавлівської
церкви у першій чверті XX ст.

Руїни дзвіниці
Петропавлівської церкви у 1940-х р.

ВСІХСВЯТСЬКА ЦЕРКВА НА ЩЕКАВИЦІ

Всіхсвятська церква на Щекавиці у середині XIX ст.

Гора Щекавиця з давніх часів була оповита легендами пов'язаними з історією древнього Києва. Сама назва її відносить нас до часів заснування містами трьома братами, одного з яких звали Шек, якому, можливо, і належала гора. За переказами, десь на цій горі був похований і легендарний князь Олег.

У XVI-XVII століттях на Щекавиці, яка належала то київському замку, то Успенській церкві, росли виноградники. Однак після моровиці 1770-1771 років виникла потреба в облаштуванні міського некрополя і вибір падає на Щекавицю. Тут в 1772 році засновують міське кладовище, а в 1782 році на новому кладовищі відбулася закладка мурованої церкви на честь Всіх Святих. Будівництво храму велося на пожертви городян; його завершили 1786-го.

Незважаючи на свої невеликі розміри, храм на вершині Щекавиці, забудова якої складалася виключно невеличких одноповерхових хат, одразу став архітектурною доміантою Подолу. В його архітектурі проявилися форми рококо, характерні для останньої третини XVIII століття. Завершення бані Всіхсвятської церкви стилістично перегукувалося з формою центральної бані Андріївської церкви, яка також височіла над Подолом.

У 1809 році, після удару блискавки, церква пережила реконструкцію і до неї було прибудовано невелику дзвіницю, у формах якої поєдналися класицизм і романтизм. Пізніше, 1857-го, на кошти, зібрані за підпискою (власної парафії Всіхсвятська церква тоді не мала), було прибудовано з півночі теплий приділ в ім'я Святої Марії Магдалини. Ця прибудова дещо порушила гармонійні форми будівлі. Востаннє споруда церкви піддалася реконструкції у 1904-1905 роках за проектом архітектора Миколи Горденіна – тоді перед головним входом було збудовано новий тамбур.

З 1890 року Всіхсвятська церква стала парафіяльною. Упродовж травня – червня 1903 року тут розпочинав свою священницьку діяльність о. Олександр Глаголев – згодом відомий учений-богослов і церковний подвижник, професор Київської духовної академії. Тривалий час у церкві зберігався мідний рельєф архангела Михаїла, що колись прикрашав ратушу на Подолі. В роки більшовицького режиму храм до 1935 року залишався діючим.

Протягом існування Щекавицького кладовища у XVIII-XX століттях тут були поховані видатні кияни. Серед них представники відомих родів Балабух, Войтенків, Гудим-Левковичів, Стрільбицьких, Лакерд, Григоровичів-Барських та інших. Тут знайшли свій останній спочинок очільники київського магістрату, аристократи, художники, архітектори, вчені (вважається, що тут покоївся прах видатного композитора Артемія Веделя та зодчого Андрія Меленського). Утім, це не зупинило «творців нового світу» – після перенесення столиці УСРР з Харкова до Києва було розроблено багато планів з перетворення історичних київських кладовищ на парки культури і відпочинку. Одним із таких мав стати Щекавицький цвинтар.

У жовтні 1935 року президія Київміськради постановила закрити Всіхсвятську церкву і знести її протягом наступного місяця. Невдовзі після зруйнування храму було знищено і кладовище з могилами й унікальними надгробками. Парк тут так і не з'явився – у 1950-х році на місці зруйнованого храму було встановлено вежу для глушіння радіопередач з демократичного світу.

Всіхсвятська церква на Щекавиці на початку XX ст.

Всіхсвятська церква на горі Щекавиці у 1880-х р.

Гора Щекавиця з Всіхсвятською церквою у 1870-х рр.

Всіхсвятська церква з дзвіницею

Всіхсвятська церква і кладовище на Щекавиці

Панорама урочища Гончарі-Кожум'яки з горою Щекавицею і церквою Всіх Святих

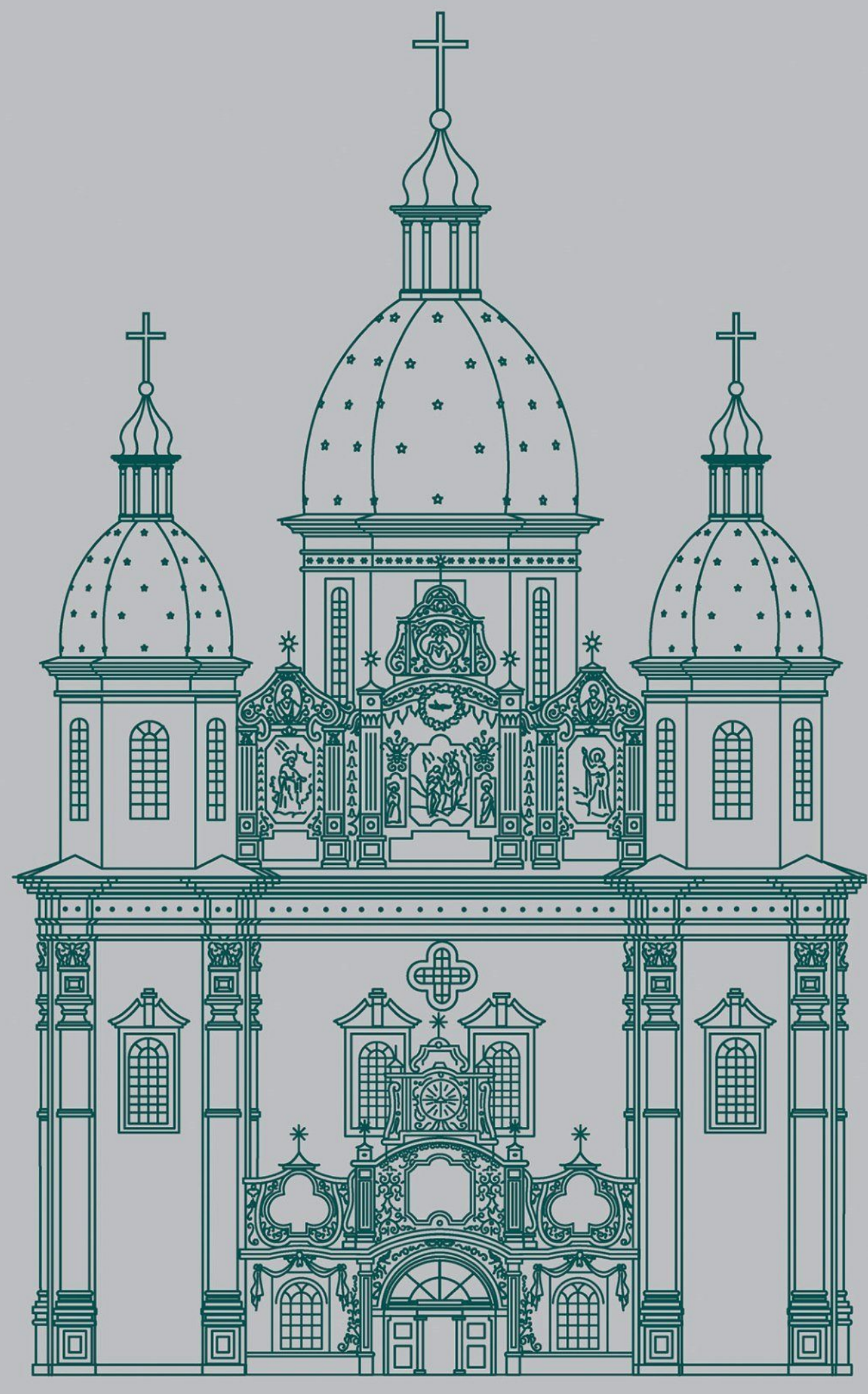

Інтер'єр Всіхсвятської церкви на Щекавиці

Антенна на місці Всіхсвятської церкви на Щекавиці

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ СОБОР І ДЗВІНИЦЯ БОГОЯВЛЕНСЬКОГО БРАТСЬКОГО МОНАСТИРЯ

Креслення західного фасаду і план Богоявленського собору

Богоявленський собор був однією з найбільших споруд тогочасного Києва і архітектурною домікантою Подолу. Разом із Київським братством і Братською школою він був закладений ще в 1615 році на ділянці Подолу, дарованій представницею давнього шляхетного роду – Галшкою Гулевичівною (тепер Конрактова площа, вул. Григорія Сковороди, 2).

Перший Богоявленський храм, зведений на цьому місці за кошти гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного, був дерев'яним. Мурований собор у формах українського бароко було збудовано на кошти гетьмана Івана Мазепи в 1690-1693 роках під керівництвом зодчого Осипа Старцева (дехто з дослідників вказує на можливість участі в будівництві й архітектора Івана Зарудного, вихованця Києво-Могилянської колегії, українця за походженням, що прославився своїми роботами в Москві та Санкт-Петербурзі).

Храм одержав популярні наприкінці XVII століття в Україні обриси базиліки – основного типу культових споруд у католицькій архітектурі. Особливо пишно було оздоблено західний (головний) фасад собору, який декорувався фронтонами над вінцевим карнизом і над головним входом (порталом). Фронтони були вкриті ліпними орнаментами і розписами. Північний, південний і східний фасади завершувалися меншими, але теж пишно декорованими фронтонами. Храм увінчували п'ять бань грушеподібної форми, позолочені в 1853 році. Барабани бань та карнизи фасадів були оздоблені керамічними полив'яними розетками.

Під час катастрофічної пожежі 1811 року собор сильно постраждав від вогню: було втрачено високий бароковий іконостас, який замінили у 1825 р. новим, у дусі архітектури ампір. У храмі збереглися ікона Божої Матері, яку, за легендою, принесло водами Дніпра зі зруйнованого татарами Вишгорода та кипарисових хрест Єрусалимського патріарха Феофана, яким він благословив Київське братство у 1620 році.

Після окупації Києва більшовиками в 1919 році Богоявленський монастир було закрито, а в 1934 році, у зв'язку із перенесенням столиці УРСР із Харкова до Києва та планами більшовиків «обернути колишнє місто церков і монастирів на архітектурно-викінчений, дійсно соціалістичний центр Радянської України» над Богоявленським собором зависла загроза знищення.

Попри те, що Згідно з постановою Уряду Української РСР від 1926 року монастирський комплекс було оголошено пам'яткою архітектури республіканського значення, 22 серпня 1934 року президія Київської міськради постановила закрити собор, а приміщення передати під знесення. Проте, згодом плани більшовиків змінилися: у 1935 році храмові приміщення передали будівельній конторі впорядкування під гуртожиток і контори.

Невдовзі у пам'ятці розташувались виробничі майстерні, а її інтер'єри і давні поховання були сплюндровані. Остаточні рішення про знесення собору були прийняті ЦК КП(б)У 26 березня і 15 квітня 1936 року, після чого унікальну пам'ятку було висаджено у повітря.

Разом із собором була знищена і могила гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (1622), розташована біля південної стіни собору, та поховання відомого мандрівника і професора Києво-Могилянської академії Василя Григоровича-Барського (1747), похованого біля апсид собору.

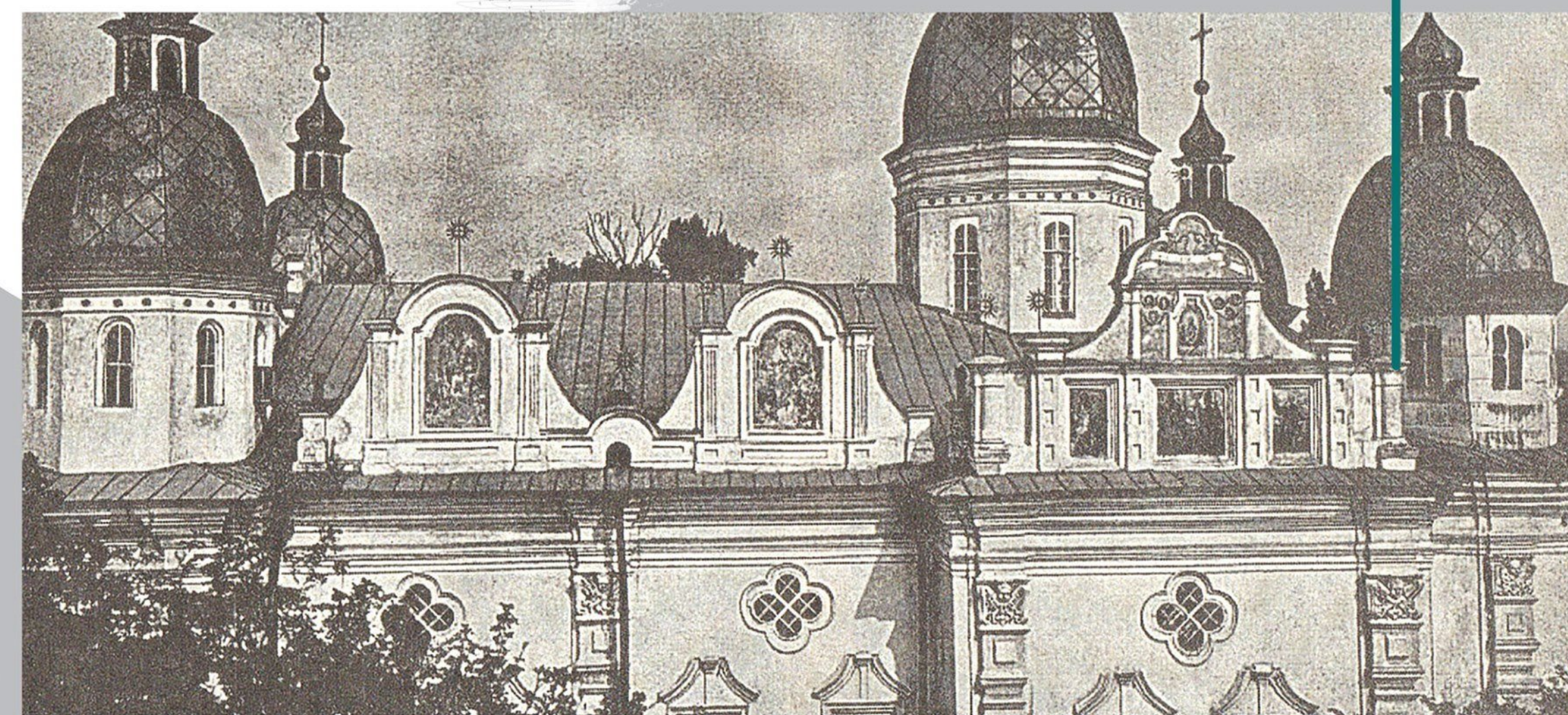
На місці пам'ятки невдовзі після її знищення з'явився один із корпусів Військово-морського політичного училища (тепер споруда Національного університету Києво-Могилянська академія).

Під знесення потрапила і Дзвіниця Богоявленського Братського монастиря, споруджена навпроти головного входу до Богоявленського собору на межі ділянки з сучасною Конрактовою площею. Перший ярус дзвіниці було закладено ще у 1756 році, але в 1815-1829 роках, після пожежі, її реконструювали і надбудували за проектом київського архітектора Андрія Меленського в стилі класицизму. Триярусна споруда висотою в 60 м здіймалася над Подолом. Наприкінці XIX – на початку XX століття до дзвіниці були прибудовані і згодом надбудовані корпуси монастиря, облаштовані під крамниці. Після знесення дзвіниці у 1936 році від неї залишився лише перший ярус, який у 1947 році разом з будівлями крамниць стали частиною Військово-морського політичного училища.

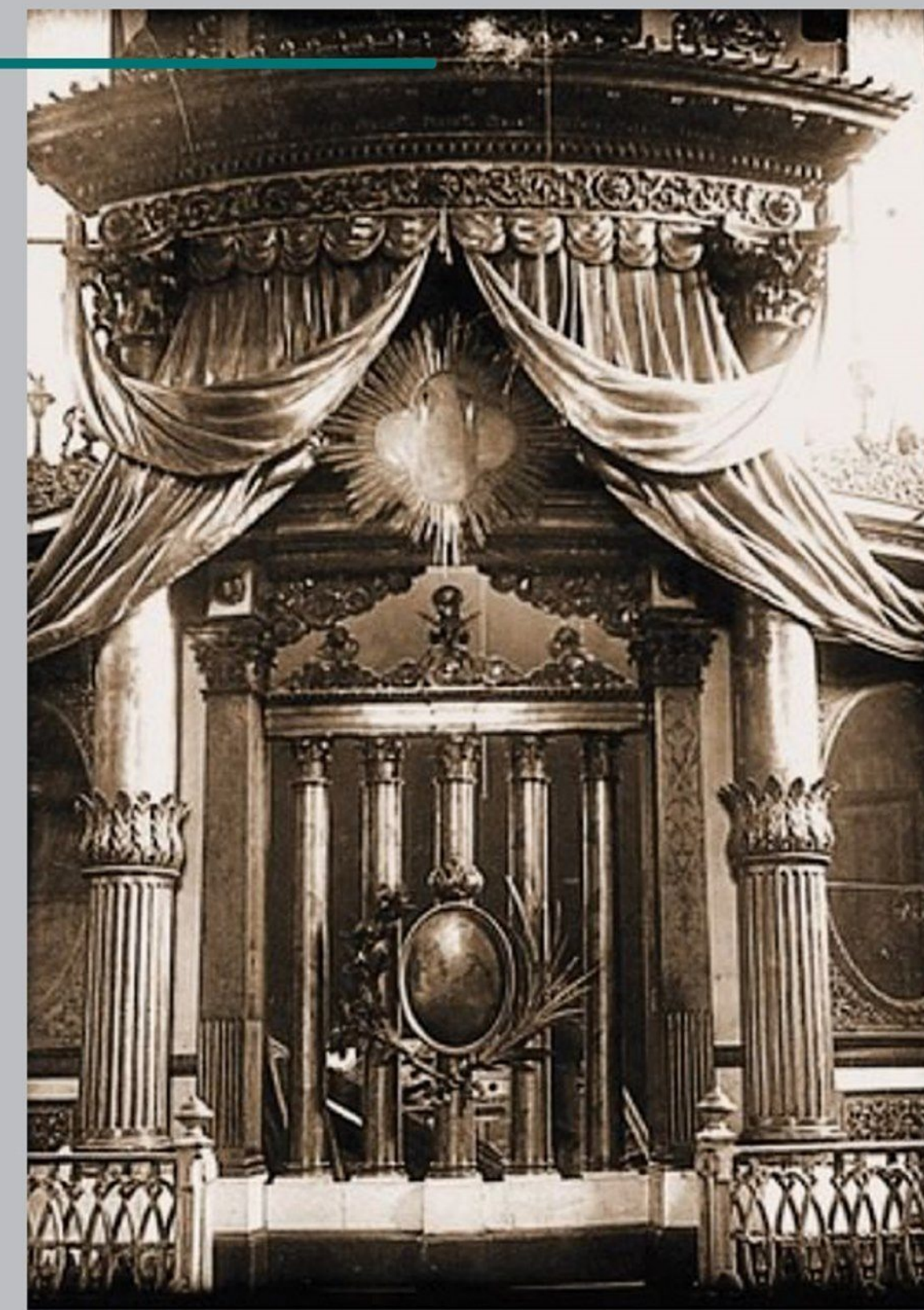
Богоявленський Братський монастир у 1870-х роках

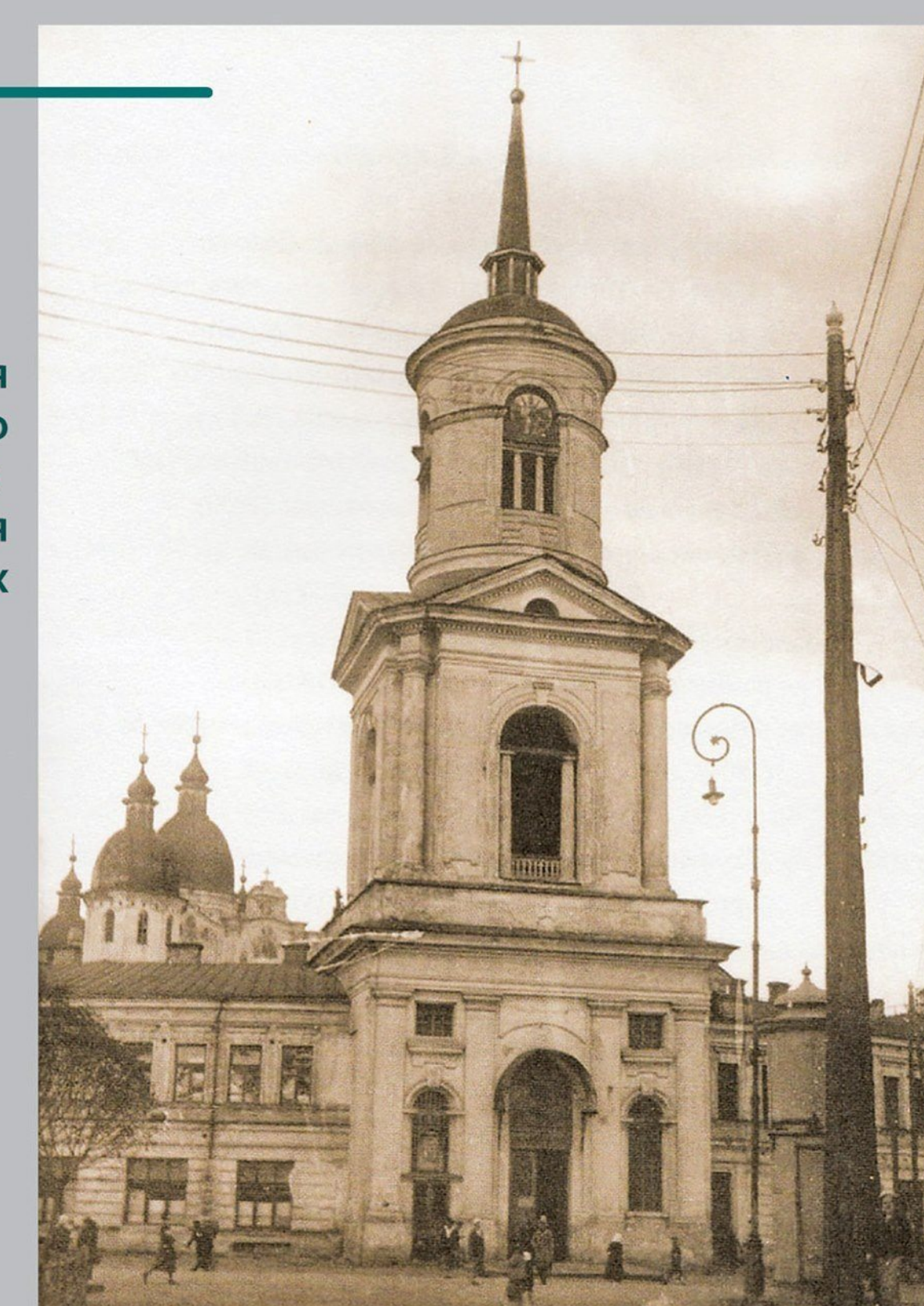
Південний фасад Богоявленського собору на початку XX ст.

Іконостас Богоявленського собору

Дзвіниця Богоявленського Братського монастиря у 1920-х роках

Дзвіниця і собор колишнього Братського монастиря у 1920-х роках

Західний фасад Богоявленського собору на межі XIX і XX ст.

Братський монастир у панорамі Подолу на початку XX ст.

Головний портал Богоявленського собору

Панорама Подолу і Конрактової площі у другій половині 1930-х років. Богоявленський собор знесено, дзвіниця у процесі руйнування

КАТЕРИНИНЬСЬКА ЦЕРКВА ГРЕЦЬКОГО МОНАСТИРЯ

Катеринська церква з дзвіницею у 1880-х р.

На цю високу вежу з годинником звертають увагу всі, хто хоч раз побуває на Контрактовій площі. Наразі це все, що нагадує про Катерининську церкву Греко-Синайського монастиря, відомого з XVIII століття.

Грецька колонія у Києві виникла ще у 1650-х роках, коли православні емігранти з Османської імперії, які шукали в Україні порятунку від турецького гноблення, почали оселятися на Подолі. Невдовзі постала потреба у церкві, де б служби правилися грецькою мовою. Землю під храм у своїй садибі виділив заможний грецький купець Астаматіос Стімагі, і в 1738 році тут була споруджена дерев'яна каплиця.

Наступного року церковна громада таки отримала офіційний дозвіл від Київського магістрату на будівництво власного храму, який цього разу вирішили зробити кам'яним. До цього доклав зусиль чернець монастиря Святої Катерини на Синайській горі Євгеній, тож церква теж отримала таку небесну покровительку.

Будівництво тривало майже три роки: з 1739-го по 1741-й. Тут виникає грецьке церковне братство зі школою, а в 1748 році ченці з Афону засновують при церкві Грецький монастир Святої Катерини, підпорядкований безпосередньо Синайській горі.

Попри те, що Катерининська церква була грецькою, її архітектура мала виразні форми українського бароко. У плані це був тридільний храм з центральною грушоподібною банею на масивному барабані. Первісно бабинець і вівтарна частина будівлі теж увінчували невеликі грушоподібні бані, які згодом було втрачено. Зовні споруда декорувалась геометричними орнаментами у вигляді рівнораменних хрестів, сандриків та лиштв навколо вікон, пілястрами на напівколонах; трикутний фронтон на західному фасаді прикрашав розпис. Всередині храму зберігався старий іконостас, ікони Каплунівської Божої Матері та Святого Миколая в різьблених кіотах XVIII століття.

У другій половині XVIII століття на території монастиря збудували комплекс житлових корпусів та невелику дзвіницю. Є припущення, що до їх проектування доклав руку Іван Григорович-Барський, але довести чи спростувати це нині неможливо, оскільки будівлі не збереглися: частину з них знищила пожежа 1811 року, а іншу частину розібрали у пізніші часи.

Нову дзвіницю у формах класицизму було зведено в 1857 році за проектом українського архітектора італійського походження Людовіка Станзані. Трохи пізніше перебудували і церкву – із трибаною вона перетворилася на однобаневу.

Невелика двоярусна споруда дзвіниці проіснувала до 1913 року, коли на її місці розпочалося спорудження нової надбрамної дзвіниці з теплою церквою Святої Катерини за проектом архітектора Володимира Ейснера. Нова дзвіниця в стилі неокласицизму стала справжньою окрасою Контрактової площі. Поряд було зведено і прибутковий будинок.

Але почалася епоха радянського воєнничого атеїзму. У 1923 році більшовицька влада заборонила богослужіння в Катерининській церкві, а через п'ять років монастир закрили і передали у підпорядкування комунальному господарству. Без належного догляду і реставрації пам'ятка занепала і почала руйнуватися, тож в 1929 році церкву знесли, як аварійну.

У 1937-1940 роках верхні яруси дзвіниці були розібрані, а після війни дзвіницю та прибутковий будинок займав Експериментальний завод харчових машин. Нині тут розміщується управління Національного банку України в Київській області. В 1995 році коштом банку дзвіницю було відновлено в первісному вигляді.

Церква св. Катерини з дзвіницею у панорамі Подолу у 1870-х р.

Грецька церква св. Катерини наприкінці 1920-х р.

Руйнування Катерининської церкви у 1929 р.

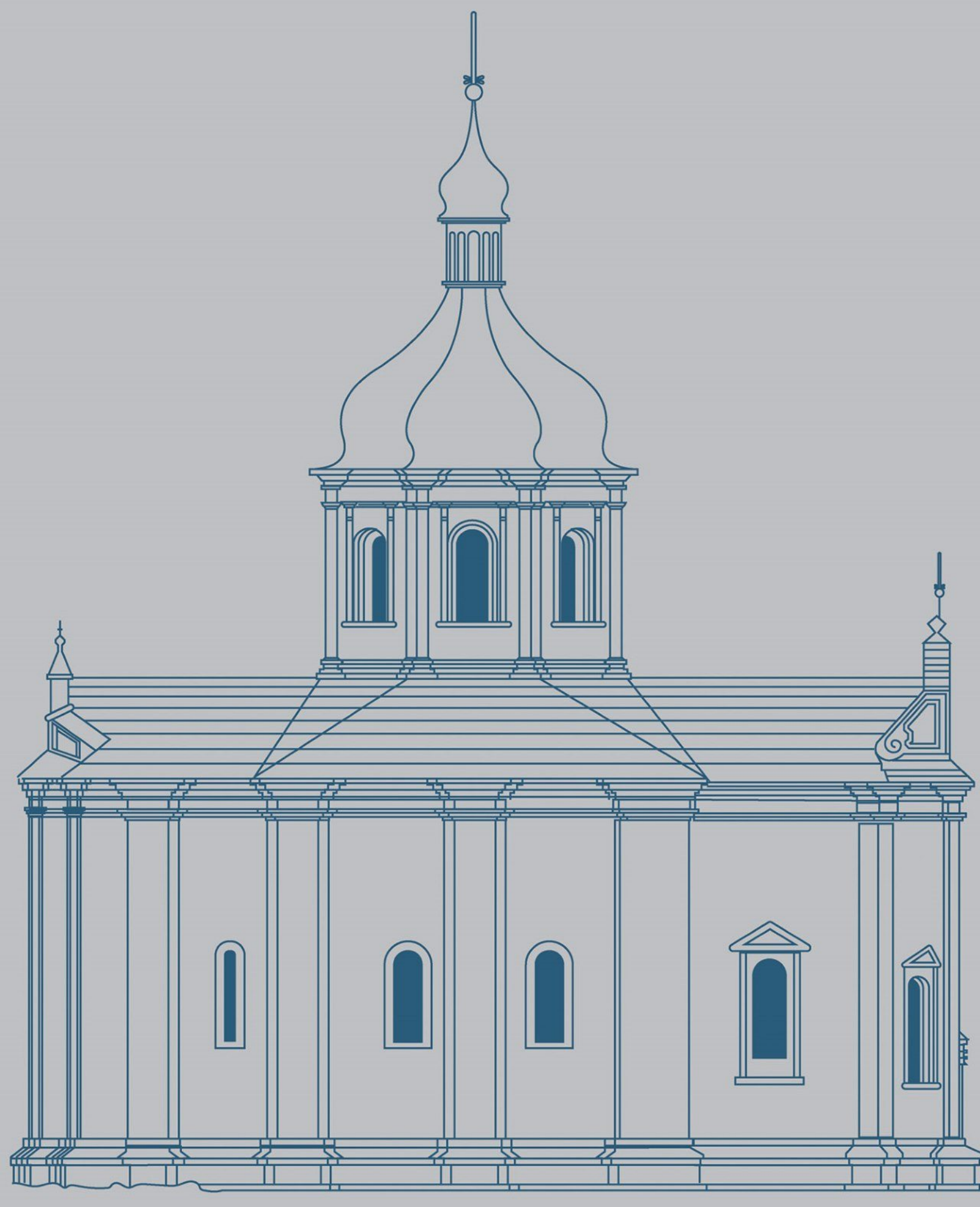
Залишки дзвіниці Катерининського монастиря у 1980-х р.

Відбудова дзвіниці Катерининського монастиря у 1998 р.

Трьохсвятительська (Василівська) церква і дзвіниця

Креслення Трьохсвятительської церкви у 1833 р.

Трьохсвятительська (Василівська) церква – один із найдавніших київських храмів, що зберігся до початку ХХ століття. Церкву звели в 1183 (1184, 1185) році у візантійському стилі на «Великому дворі» давнього міста Володимира (тепер вул. Десятинна, 2) за велінням князя Святослава Всеволодовича, онука Ярослава Мудрого.

Існує легенда, що на цьому місці, на схилі над Дніпром, стояв ідол язичницького бога Перуна, якого повалили у 988 році під час хрещення Русі. За переказами, на його місці князь Володимир встановив дерев'яну церкву на честь Святого Василя (свого небесного покровителя). І саме на місці цієї церкви Святослав Всеволодович звів мурований храм, який теж назвав на честь Святого Василя.

Ця теорія має своїх прихильників і противників у науковому середовищі. Існують припущення, що храм слугував як «придворний», оскільки був поруч із резиденцією князя. Точних зображень чи описів давнього Василівського храму не збереглося, але можна стверджувати, що це була типова для середньовічної романсько-візантійської архітектури невелика споруда. Достеменно відомо, що кам'яна Василівська церква пережила татаро-монгольську навалу 1240 року, хоча й зазнала значних пошкоджень і була сплюндрована.

Відродження почалося у 1630-х роках, коли Київську митрополію очолив Петро Могила. Занедбаний храм відновлюють і переосвячують на честь трьох святих – Василя Великого, Григорія Богослова та Іоанна Золотуста. У 1658 році церква постраждала від артилерійського вогню і зазнала руйнувань під час повстання гетьмана Виговського проти московської залоги у Києві.

До кінця ХVІІ століття споруда використовувалася як хлібна комора, поки у 1693 році її не почав відновлювати митрополит Варлаам Ясинський. Згодом при церкві навіть було влаштовано скит, приписаний до Софійського собору.

У 1707 році на кошти генерального судді Війська Запорізького Василя Кочубея Трьохсвятительську церкву вчергове реконструюють. Тоді до західної частини було прибудовано нартекс-банинець, який оздобили хвилеподібним фронтоном. Подібний фронтон з'явився тоді і над вівтарною частиною храму (апсидами). Загалом споруда набула колоритних форм української барокової архітектури: її увінчували три бані грушоподібної форми (дві менших було втрачено наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ століття). У 1760-х роках на кошти запорожців до південного фасаду церкви було прибудовано бічний вівтар на честь Покрова Божої Матері.

У 1888 році, під час святкування 900-річчя Хрещення Русі, Трьохсвятительську церкву знову переосвятили на честь Святого Василя. У 1905 році з Подолу до Верхнього міста проклали Михайлівський механічний підйом (фунікулер) – одну з найбільших туристичних окрас Києва. Верхню станцію облаштували поруч із Трьохсвятительською церквою, тож її зображення збереглося на багатьох знімках фунікулера.

За рік до цього, у 1904 році до церкви з боку сучасної Десятинної (тоді Трьохсвятительської) вулиці було добудовано муровану двоюрисну дзвіницю за проектом архітектора Володимира Ніколаєва. Її архітектура поєднала мотиви псевдоросійського стилю з елементами українського бароко. Фасади дзвіниці були нетинькованими і прикрашались відкритим муруванням з якісної київської сіро-жовтої цегли.

Сумні часи для храму прийшли зі встановленням більшовицького режиму. Вже 23 березня 1919 року Трьохсвятительську вулицю перейменували на Жертв Революції. Через десять років розібрали дзвіницю – з цього приводу Одеська кінофабрика навіть випустила «Кіножурнал», де містився епізод під назвою «Церкву Трьох святих», за вимогами робітників – на цеглу».

Саму ж Трьохсвятительську (Василівську) церкву, незважаючи на її унікальну цінність, було вирішено знести у зв'язку з будівництвом нового урядового центру, запланованого на місці Михайлівського Золотоверхого монастиря і прилеглої території.

8 серпня 1934 року Президія Київської міськради на закритому засіданні заслухала питання «Про закриття «Трьохсвятительської» церкви синадальної орієнтації, що міститься по вулиці Жертв Революції №10 в м. Києві» і ухвалили: «Зважаючи на те, що:

1. Релігійна громада при даній молитовні розпалась;
2. Бажаючих поновити 50-тидесятку немає;

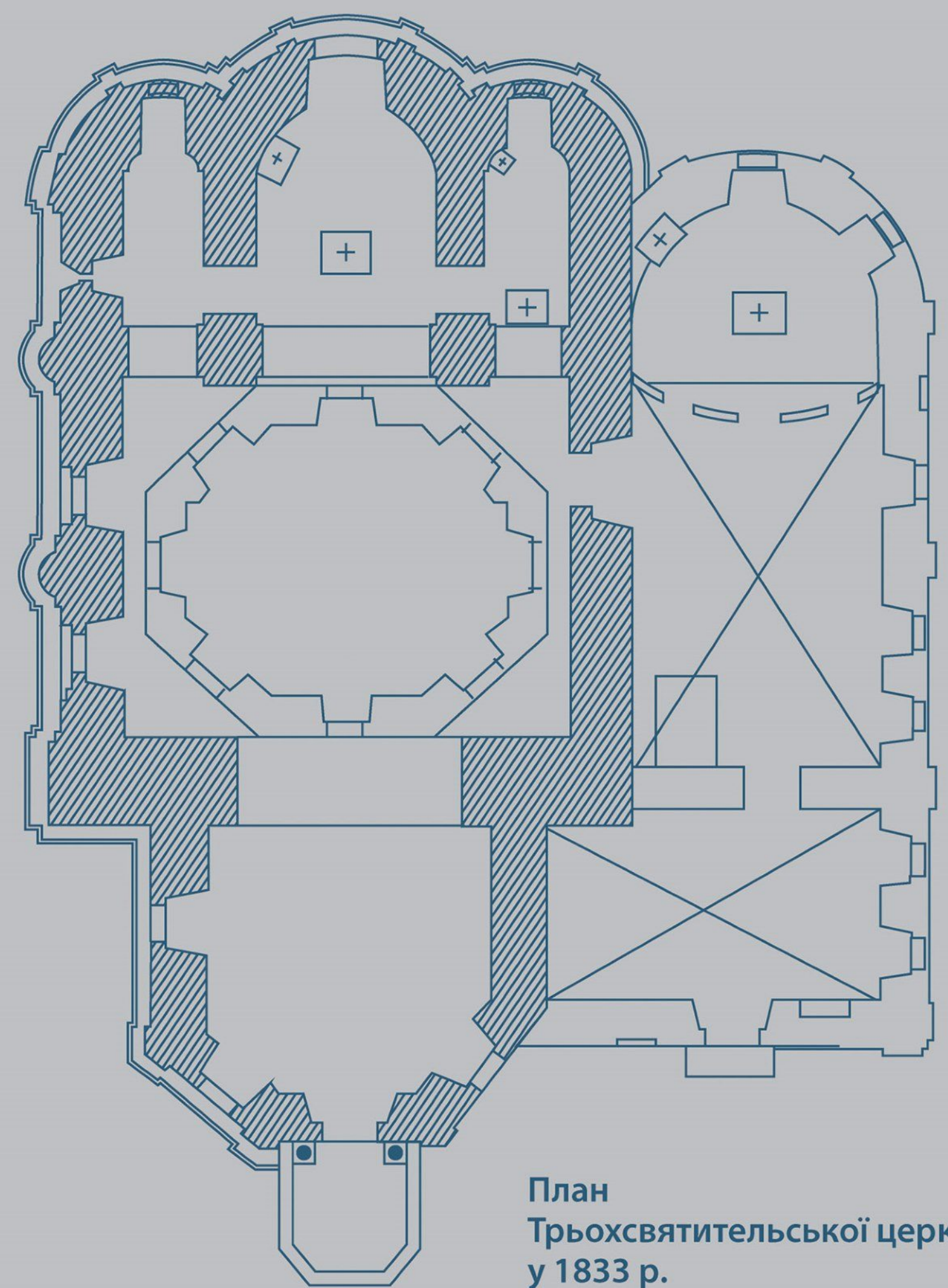
Президія Міськради керуючись 371 та 373 статтями Адмінкодексу УСРР, ухвалює:

Трьохсвятительську церкву закрити, а приміщення передати управлінню будівництва будинку Уряду під знос для збудови будинку Раднаркому УСРР, оскільки воно порушило клопотання.

Постанову подати до Секретаріату Президії ВУЦВК на затвердження».

Вже до кінця наступного року унікальну пам'ятку знесли, а протягом 1936–1939 років, місце Трьохсвятительської церкви зайняла споруда ЦК КП(б) У в стилі сталінського ампіру (архітектор Йосип Лангбард).

Тепер у цьому приміщенні – міністерство закордонних справ України.

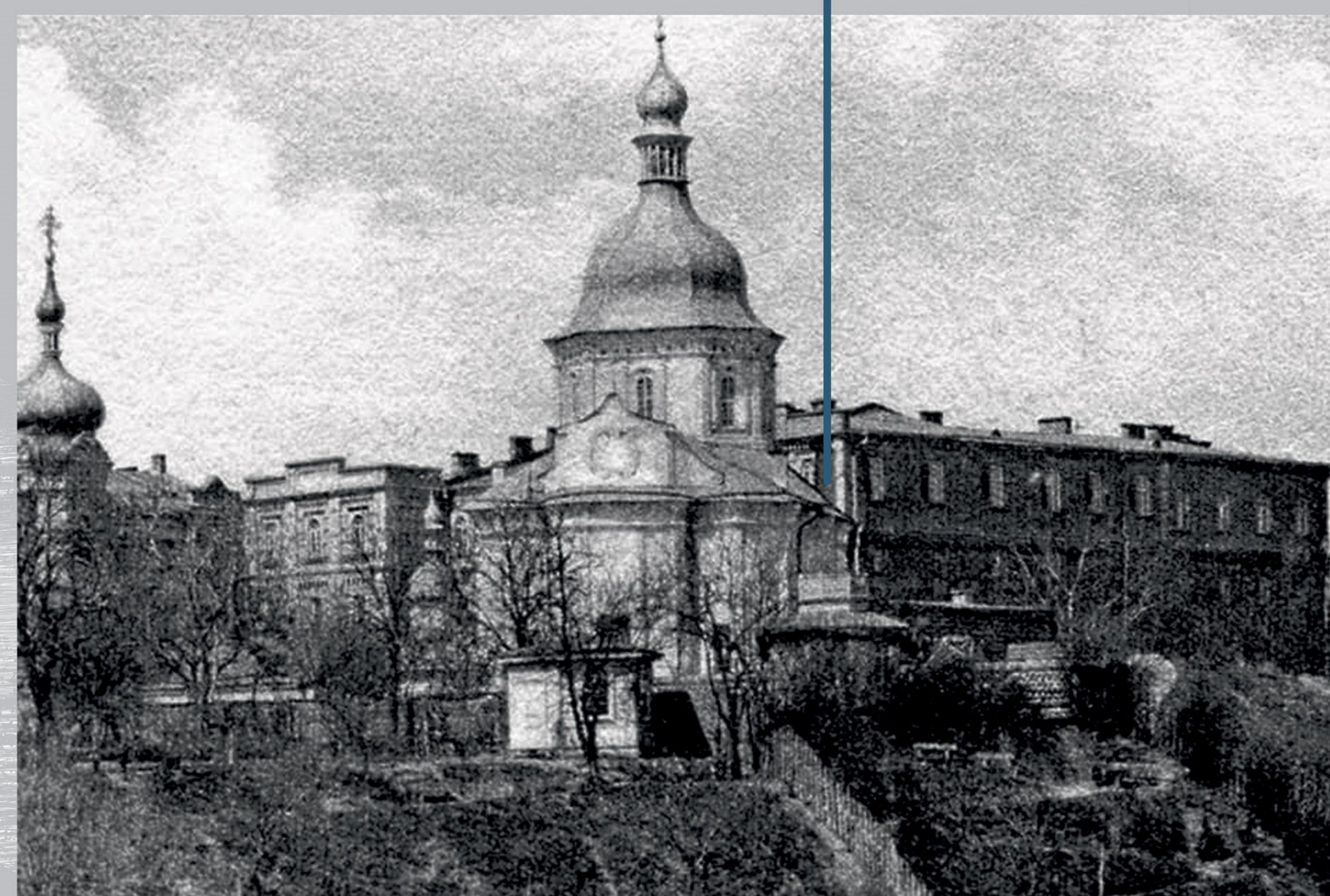

План Трьохсвятительської церкви у 1833 р.

Трьохсвятительська церква у 1880-х р.

Трьохсвятительська церква і дзвіниця на початку ХХ ст.

Руйнування Трьохсвятительської церкви у 1934-1935 р.

Руйнування дзвіниці Трьохсвятительської церкви

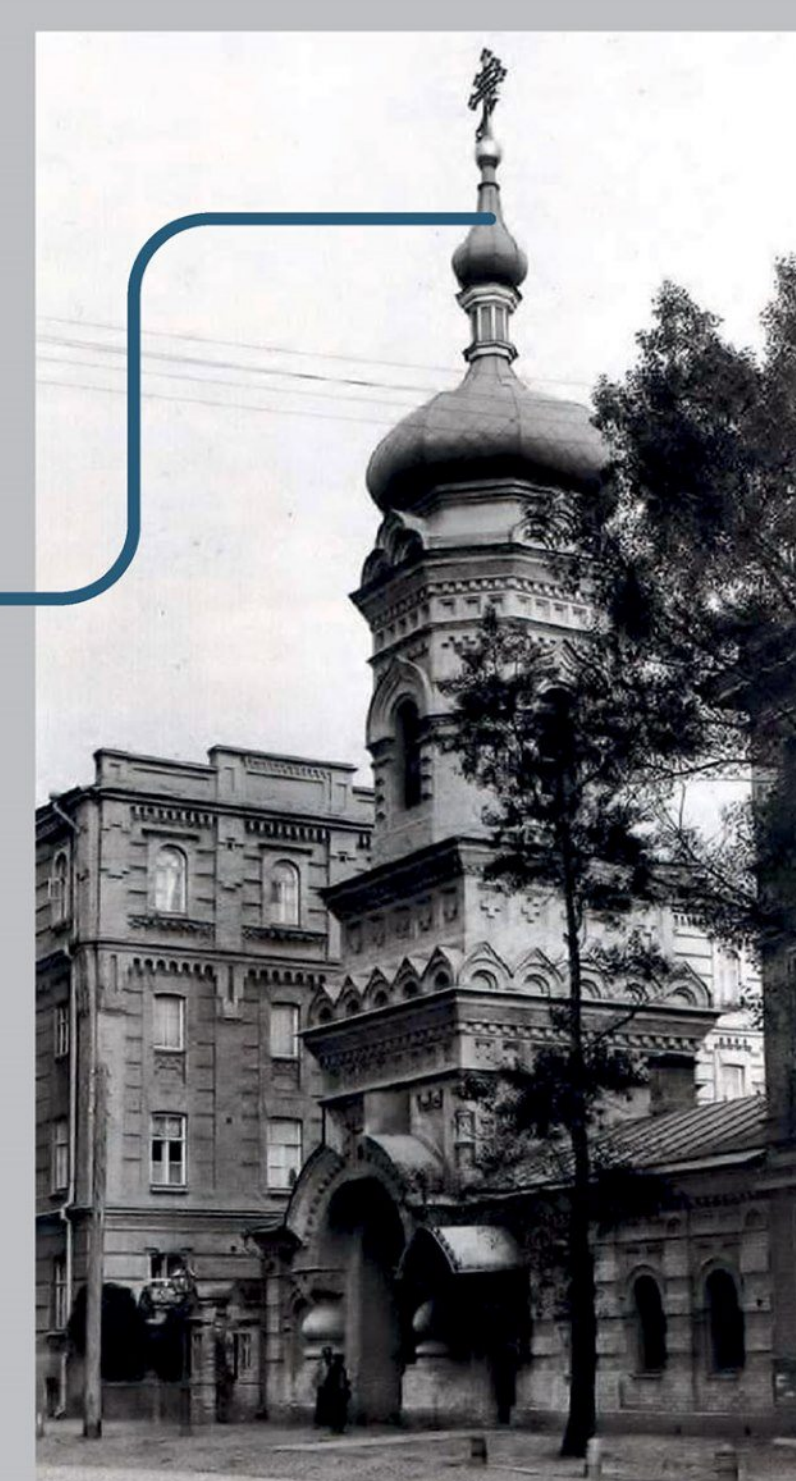
Руїни Трьохсвятительської церкви

Трьохсвятительська вулиця (тепер Десятинна) з дзвіницею Василівської церкви на початку ХХ ст.

Дзвіниця Трьохсвятительської (Василівської) церкви на початку ХХ ст.

Баня Трьохсвятительської церкви біля верхньої станції фунікулера у 1920-х р.

РІЗДВА ПРЕДТЕЧІ (БОРИСОГЛІБСЬКА) ЦЕРКВА З ДЗВІНИЦЕЮ

Церква Різдва Предтечі на початку XX ст.

За переказами ще в Княжу добу тут була так звана Турова божниця чи мурована «небесі подібна» церква Святих Бориса і Гліба. Однак вона не збереглася – 1482 року під час нападу на Київ її зруйнували татари.

Новий мурований храм тридільного типу у формах українського бароко на честь Різдва Предтечі на Подолі було зведено у 1691 році на кошти київського полковника Григорія Коровченка (Коровка-Вольського). Поруч із ним була дерев'яна церква в ім'я Бориса і Гліба, зведена у 1602 році на підмурках католицького костелу. Наприкінці XVIII століття її розібрали, а бічний вівтар на честь Бориса і Гліба облаштували в мурованій церкві, від чого її помилково почали називати Борисоглібською. У 1738—1739 роках храм розписали київські майстри церковного розпису Василь Романович та Федір Камінський, однак на початку XX століття розписи були замінені новими.

Як і багато старих храмів Подолу, церква Різдва Предтечі стояла під кутом до сучасного напрямку вулиць, оскільки була зведена до пожежі 1811 року і перепланування Подолу. Центральну частину храму завершувала грушоподібна баня на масивному барабані – початково церква мала три бані, але дві малі бані було втрачено під час пожежі 1811 року. У XIX столітті до церкви добудували триярусну дзвіницю в традиціях класицизму.

На початку XX століття церква Різдва Предтечі зазнала кардинальної реконструкції. За проєктом російського архітектора Миколи Казанського барокові обриси храму доповнили форми синодальної архітектури, що значно зіпсувало автентичність пам'ятки. Нова добудова зовсім не пасувала старій архітектурі храму. Також неподалік за проєктом архітектора Володимира Ніколаєва збудували будівлю парафіяльної школи, яка збереглася донині (вул. Андріївська, 15).

В радянські часи поряд із церквою опинилася електростанція, що й вирішило долю храму: 29 червня 1934 року Президія Київської міськради розглянула «клопотання першої Київської держелектровні ім. 1-го Травня про закриття та знос Борисо-Глібської церкви на Подолі в м. Києві».

Невдовзі храм і дзвіницю було зруйновано. Деякий час перед зруйнуванням церква використовувалась як склад електростанції. Пізніше на цьому місці було зведено житловий будинок (ріг вулиць Борисоглібської, 10 і Братської, 10).

Церква Різдва Предтечі у 1880-х р.

Панорама Подолу з церквою Різдва Предтечі у 1870-х р.

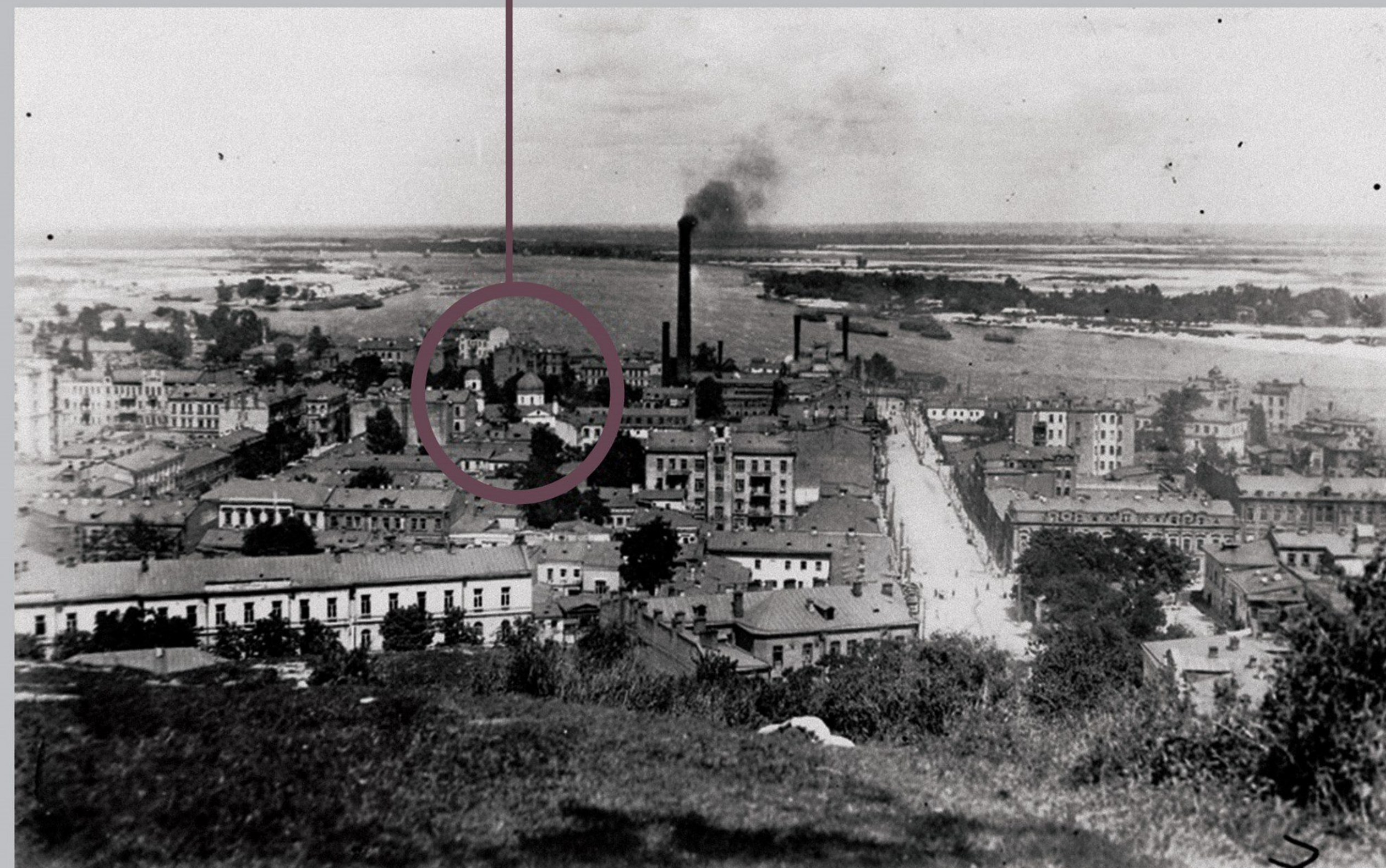
Фрагмент панорами Подолу на початку XX ст. з церквою Різдва Предтечі

Церква Різдва Предтечі наприкінці XIX ст.

Церква Різдва Предтечі у панорамі Подолу на початку XX ст.

Споруда електровні через яку було знесено церкву Різдва Предтечі

Будинок, який спорудили у 1930-х р. на місці церкви Різдва Предтечі

МИКІЛЬСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ СОБОР З ДЗВІНИЦЕЮ (ВЕЛИКИЙ МИКОЛА)

Креслення дзвіниці Микільського Військового собору у 1847 р.

Микільський військовий собор з дзвіницею був найбільшим київським храмом, збудованим у XVII столітті в стилі саме українського бароко. На його спорудження гетьман Іван Мазепа виділив 100 тисяч золотих. Місцем для побудови храму стали колишні монастирські виноградники (сучасна площа Слави). Будівельними роботами керував Осип Старцев, якого Мазепа виписав у Петра I із Москви.

Бароковий собор було закладено в 1690 році і через шість років в Києві постав храм небаченої доти краси. В його архітектурі відобразилися модні тенденції того часу в українському сакральному зодстві – споруда нагадувала європейську базиліку, пишно оздоблену ліпленням та живописом.

Найбільше декорованим був головний (західний) фасад. Його прикрашали вигадливої форми фронтони над вінцевим карнизом і порталом, які у свою чергу рясно вкривалися ліпними орнаментами, антропоморфними та рослинними зображеннями і розписами. Особливої монументальності і величі споруді надавали дві вежі-пілони з півдня і півночі західного фасаду, які прикрашалися колонами і завершувалися грушоподібними банями. В середині собор мав унікальний семиархусний іконостас із липи, який сягав 15.5 м заввишки і 22 м завширшки.

У 1732 році навколо храму виник монастир, який стали називати Великим Миколою на відміну від Пустинно-Микільського Слупського монастиря, прозваного Малим Миколою. У 1750 році навпроти західного фасаду собору, по фронту сучасної вул. Івана Мазепи, було зведено триархусну дзвіницю, яка сягала 45 метрів. Вона була багато оздоблена у дусі барокової архітектури і за традицією слугувала головною брамою до обителі. У 1890-х роках дзвіницю надбудували завершенням у дусі псевдоросійської архітектури з кокошниками, що зіпсувало її вигляд.

У 1831 році Микільський монастир опинився на території Нової Печерської фортеці і його передали Військовому відомству. Відтоді собор став називатися Військовим. Келії були переобладнані на казарми, у соборі проводили урочисті літургії та молебні з військових приводів.

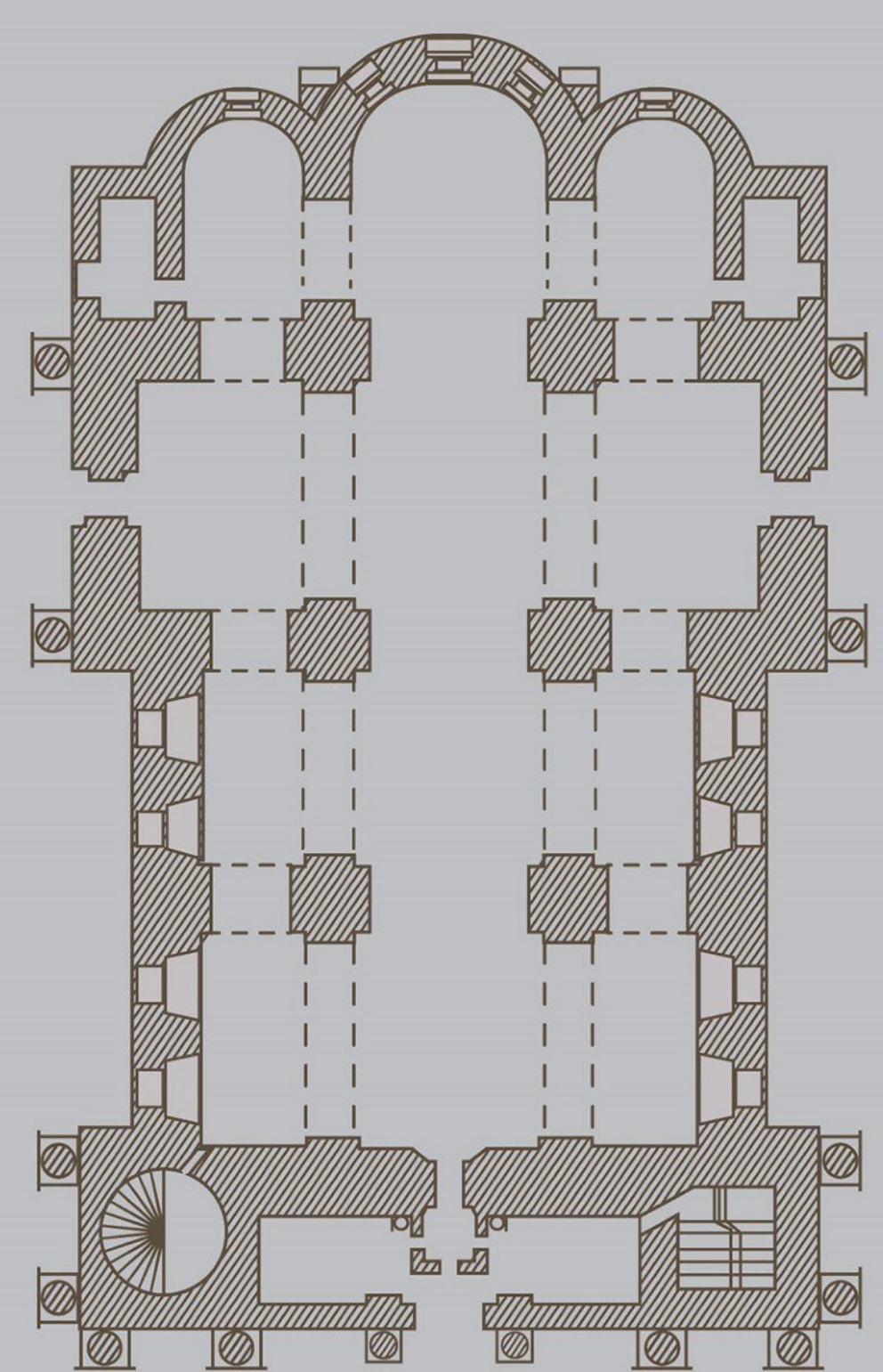
Під час наступу більшовиків на Київ у січні 1918 році собор і дзвіниця сильно постраждали від артилерійського вогню. В собор влучило 35 набоїв, а у дзвіницю 28. Попри це, у 1919 році Василь Липківський відслужив у стінах храму першу Літургію українською мовою в супроводі церковного хору, яким керував видатний український композитор Микола Леонтович.

У 1922 році храм вдалося частково відремонтувати, однак невдовзі діючий собор опинився на території відкритих тут механічних та столярних майстерень 13-го Управління військово-будівельних робіт Українського військового округу. У 1931 році майстерні клопочуть перед міськрадою про закриття Микільського храму, посилаючись на те, що присутність сторонніх людей і проведення служб «створює пожежну небезпечність, оскільки під'вір'я фабрики заповнено лісоматеріалом».

26 вересня 1931 року президія Київської міськради ухвалила закрити собор і передати його у розпорядження військового відомства. Незважаючи на спроби Київської крайової комісії охорони пам'яток культури влаштувати у колишньому вже соборі бібліотеку, пам'ятку фактично було перетворено на склад. Робітники майстерень проводили самовільні будівельні роботи й розкопки на території колишнього монастиря, а в жовтні начальник майстерень звернувся до ВУЦВК з проханням дозволити знести дзвіницю Микільського собору.

Дзвіницю розібрали у 1934 році (тепер на її місці стоїть готель «Салют»). А через два роки Київська міськрада винесла рішення розібрати й саму барокову перлину, а «цеглу від розборки використати для шкільного будівництва і Театру Юного Глядача». Невдовзі це злочинне рішення було виконане.

Після знищення ансамблю Великого Миколи від нього лишилась тільки споруда колишньої трапезної, яку звели одночасно з собором. Вона проіснувала до 1962 року, коли на місці колишнього монастиря розпочалося будівництво Палацу піонерів. Незважаючи на плани включити пам'ятку в новозведений комплекс, її було знесено.

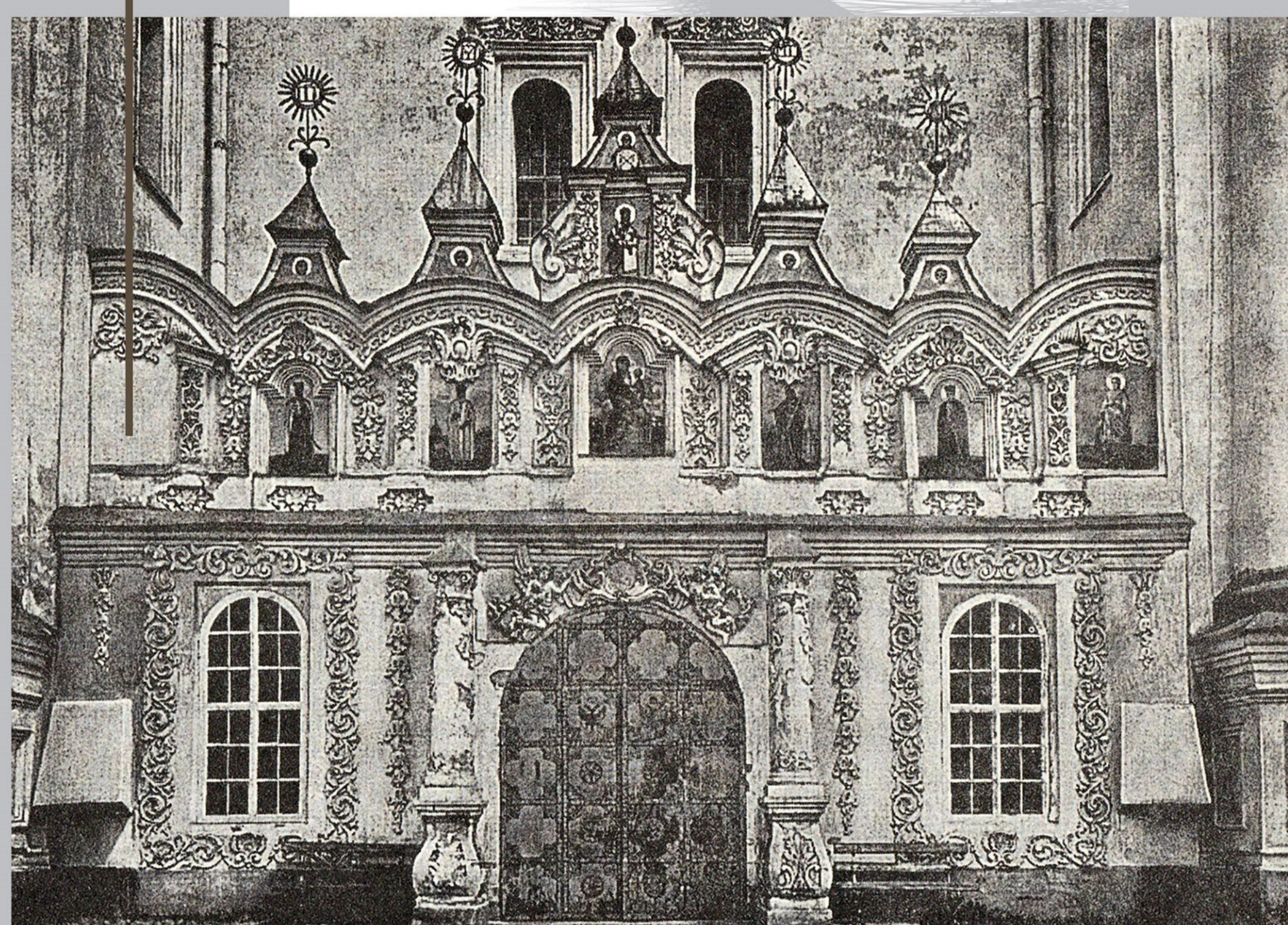
План Микільського Військового собору у 1847 р.

Дзвіниця Микільського Військового собору до надбудови у 1880-х р.

Микільський Військовий собор наприкінці XIX ст.

Портал з фронтомом Микільського Військового собору

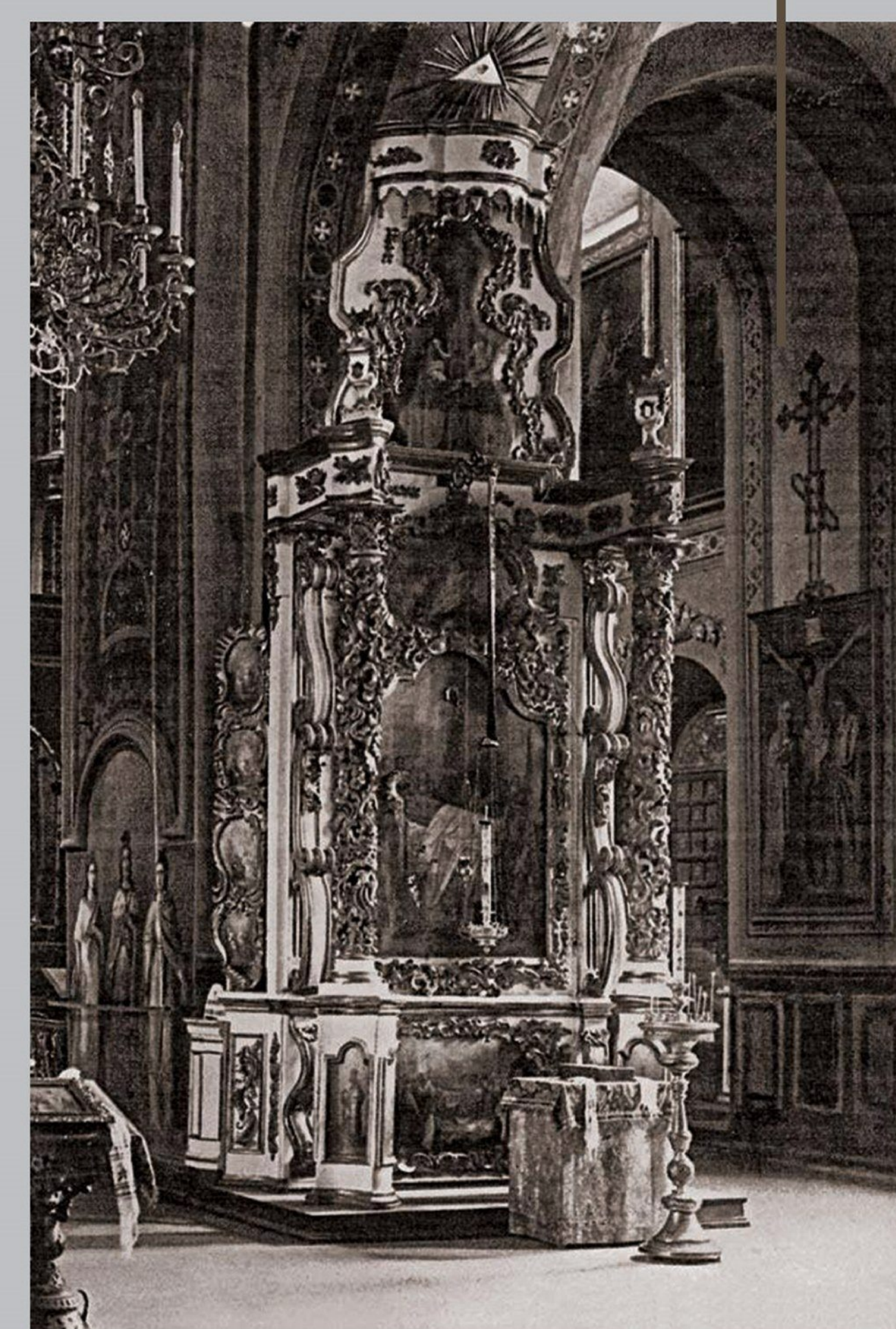
Деталі декору фасадів Микільського собору наприкінці XIX ст.

Іконостас бічного вівтаря св. Антонія у Микільському Військовому соборі

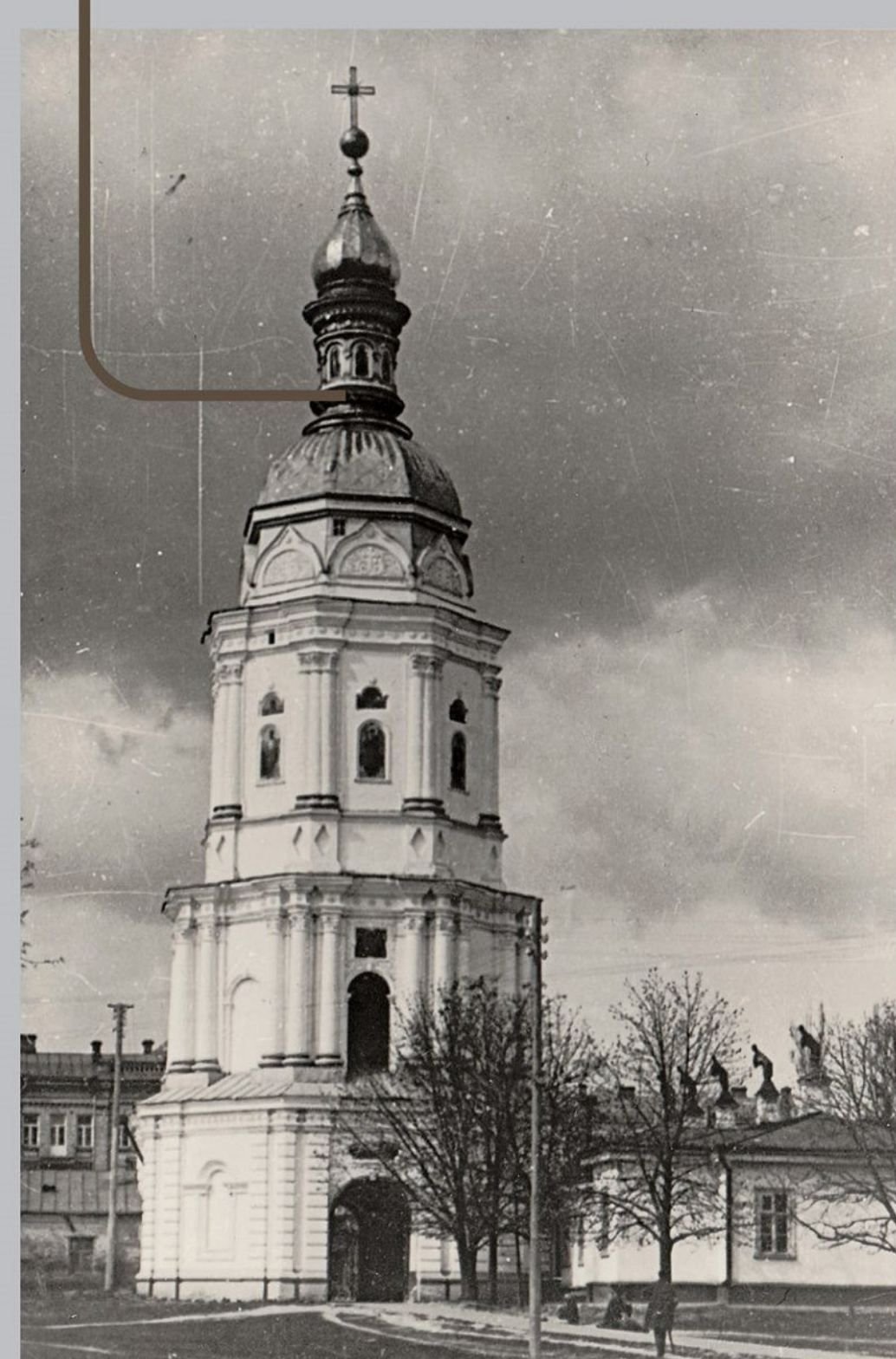
Інтер'єр Микільського Військового собору

Дзвіниця Микільського Військового собору під час ремонту у 1922 р.

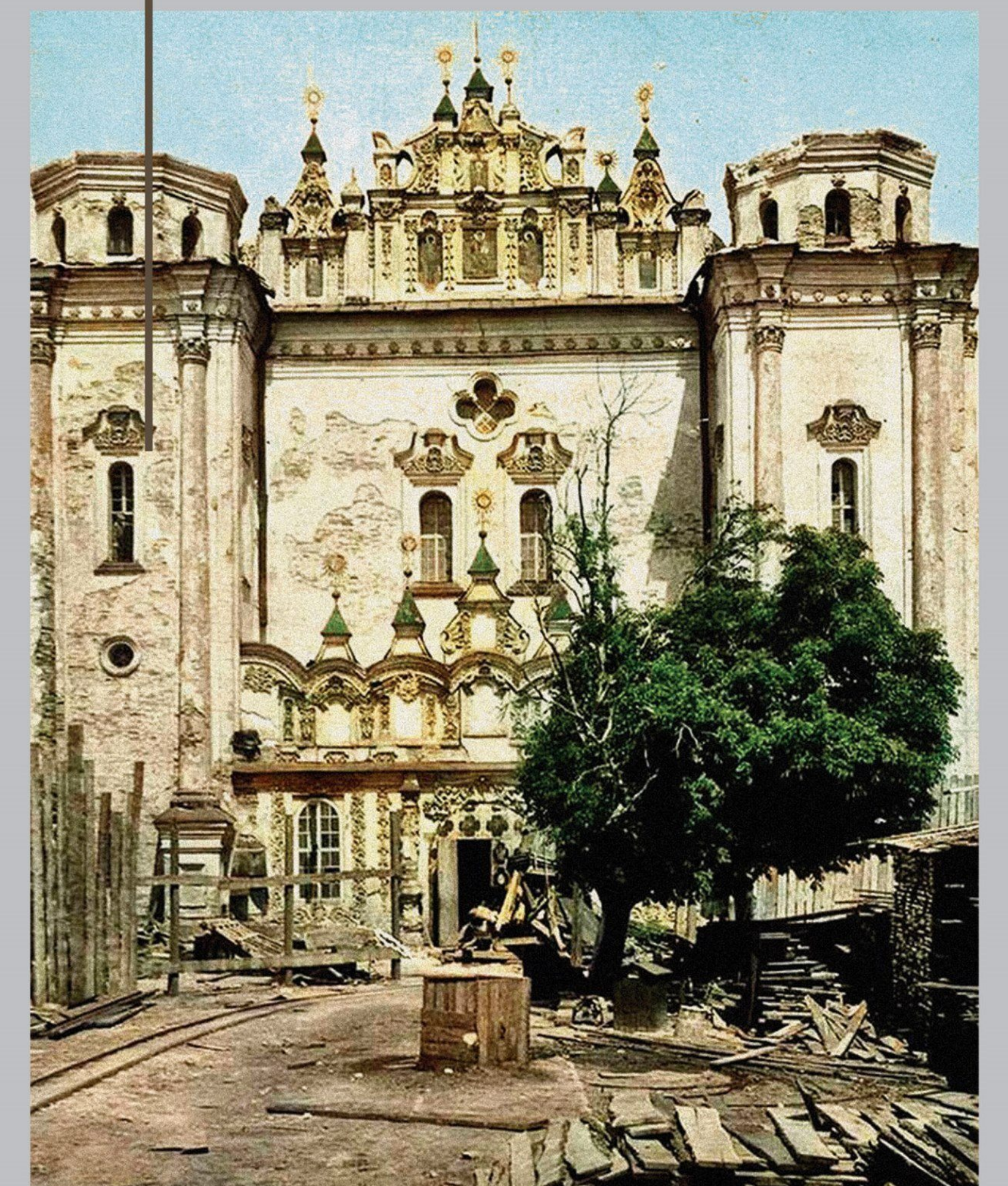
Дзвіниця Микільського Військового собору на початку XX ст.

Знесення дзвіниці Микільського Військового собору у 1930-х р.

Руйнування Микільського Військового собору у 1930-х р.

ГЕОРГІЇВСЬКА ЦЕРКВА

Георгіївська церква у 1870-х р.

Георгіївська церква в Києві – одна з найдавніших. Перша згадка про храм пов'язана з іменем князя Ярослава Мудрого, який заклав церкву на честь свого небесного покровителя – Святого Георгія (Юрія) Переможця. Досить великий мурований храм було зведено до 1055 року західніше від собору Святої Софії. При церкві діяв монастир.

Георгіївська церква не раз грабувалася і спустошувалася під час міжусобиці XII-XIII століть. Остаточно княжий храм було знищено під час падіння Києва перед татаро-монголами у 1240 році. Однак пам'ять про нього збереглася до XVII століття.

У 1674 році тут за наказом воєводи Юрія Трубецького було зведено дерев'яну Георгіївську церкву, яку 1744 році, під час перебування в Києві імператриці Єлизавети Петрівни, вирішили замінити на муровану. Імператриця сама брала участь у закладанні підмурків. Освятили новий храм в 1752 році.

Нова споруда мала характерні риси пізнього бароко-рококо з досить скромним декором фасадів. На відміну від зовнішнього декору, оздоблення інтер'єрів храму було досить багатим. Головною окрасою став високий триярусний іконостас вишнево-червоного кольору з позолотою. У плані це була тридільна церква, північна та південна стіни вертикально членувалися пілястрами, між якими були влаштовані півциркульні вікна. Нартекс, північний та південний фасади завершували трикутні фронтони з розписами в тимпанах. Увінчував споруду дерев'яний восьмигранний барабан з невеликою банею.

У 1816 році в Георгіївській церкві було поховано борця за незалежність Греції від османського панування Константиноса Іпсіланті, який у 1790-1806 роках був Господарем Молдови і Валахії а у 1807 році оселився в Києві. Над могилою Іпсіланті було встановлено витончений надгробок роботи скульптора Піменова.

У 1884 році Георгіївську церкву реконструювали за проектом архітектора Володимира Ніколаєва. Вона одержала нову масивну баню у формах візантійської архітектури, трикутний фронтон замінили кілеподібною закомарою, а над нартексом було зведено дзвіницю теж у формах візантійського стилю. Розписи виконував художник Іван Іжакевич.

Нова, ошатна, урочиста церква простояла недовго. Вона не постраждала від більшовицьких артилерійських обстрілів 1918 року. Але стала жертвою антирелігійної компанії Радянського Союзу – наприкінці 1920-х років церкву закрили.

Незважаючи на прохання Київського Центрального історичного архіву передати їм колишній храм для розміщення у ньому своїх фондів, у 1931 році приміщення пам'ятки передали Спілці воєвничих безвірників. Вже за пів року господарювання цієї організації було знищено іконостас, завдано величезної шкоди інтер'єрам споруди. Через рік у будівлі храму розмістили радіотрансляційний вузол – тоді було знищено настінні розписи, долаано іконостаси бічних вівтарів.

Надгробок Іпсіланті перенесли до Успенського собору Києво-Печерської лаври, де він перебував до висадження в повітря цього храму в листопаді 1941 року. Згодом, у 1950-х роках, залишки надгробку знайшли під завалами собору, а в 1997 році його було відтворено в первісному вигляді. Тепер ця пам'ятка експонується на подвір'ї Лаври.

Саму будівлю Георгіївської церкви було знищено в 1934 році – 3 квітня президія Київміськради постановила: «Відвести штабу Українського військового округу садибу кол. Георгіївської церкви з одноповерховим будинком і частиною митрополитанського саду, що прилягає до садиби, з тим, що житловий будинок буде поставлено лише по фронту Рейтарської вулиці до початку Георгіївського завулку на місці кол. Георгіївської церкви та існуючого одноповерхового житлового будинку».

Пам'ятку було знесено, на її місці у 1936-1937 роках виріс п'ятиповерховий житловий будинок для Київського особливого військового округу. Утім, архітектор Йосип Каракіс переніс будинок на кілька метрів далі, захопивши лише частину фундаменту церкви. Нині про старовинний храм часів Київської Русі нагадує лише назва невеликого провулка між Володимирською та Рейтарською вулицями та невеличкий сквер на місці церкви.

Георгіївська церква у 1870-х роках на тлі Софійського собору

Георгіївська церква наприкінці XIX ст. Вигляд з вул. Золотоверхівської.

Георгіївська церква з заходу на початку XX ст.

Георгіївська церква у забудові вулиць Рейтарської, Золотоверхівської та Георгіївського провулку на початку XX ст.

Будинок на місці Георгіївської церкви

Відновлений надгробок Іпсіланті на подвір'ї Києво-Печерської лаври

Креслення Микільської Слуцької церкви у 1847 р.

ПУСТИННО-МИКІЛЬСЬКИЙ (СЛУПСЬКИЙ) МОНАСТІР (МАЛИЙ МИКОЛА)

Історія монастирів в ім'я Святого Миколая на Печерську має довгу традицію, оповиту легендами. Вважається, що перший храм Святого Миколая було зведено невдовзі після вбивства Олегом князя Аскольда (Аскольд у хрещенні одержав ім'я Миколи) у 882 році на пагорбі, який досі зветься Аскольдова могила.

В XI столітті тут діяв жіночий Микільський монастир, який згодом став чоловічим. За легендою, в 1113 році син Володимира Мономаха Мстислав заблукав під час полювання на схилах Дніпра, які тоді були вкриті густими лісами. Раптом він між дерев побачив світло і, пішовши на нього, узрів образ Святого Миколая, який стояв на пеньку (за іншою версією – на стовпі), і вказував на дорогу. На честь свого чудесного порятунку князь присягнувся побудувати тут храм і заснувати монастир. Під час навали монголів на Київ у 1240 році монастир було розграбовано і він занепав.

Інформацію про Микільський монастир на схилах Аскольдової могили та його описи знову зустрічаються в 1411 році. Через розташування у глухому безлюдному лісі (пустині) він одержав назву Пустинний. Друга назва його була Слуцький – від каплички у вигляді стовпа (слупа) (чи стовпа з образом Святого Миколая), що стояли неподалік сучасної Арсенальної площі, вказуючи богомольцям напрям до обителі.

Коли у 1690-1696 роках гетьман Іван Мазепа на землях Пустинного монастиря (тепер це район площі Слави) збудував великий собор Святого Миколая, то старий храм почали звати Малим Миколаєм, а новий – Великим.

У 1713-1715 роках замість каплиці (чи дерев'яного стовпа) було зведено муровану Пустинно-Микільську Слуцьку церкву, в барокових формах якої відобразилася давня і легендарна історія. Храм було споруджено у вигляді класичної європейської базиліки з трьома навами, кожна з яких перекривалася окремим дахом, зі складним фронтонном, який був головною окрасою західного фасаду. Єдина церковна баня мала витягнуту грушоподібну форму і розташовувалась на такому ж витягнутому барабані – ці глибоко індивідуальні риси нагадували про диво образу Святого Миколая на стовпі.

Сюди зі схилів над Аскольдовою могилою було перенесено Микільський Пустинний монастир. У 1809-1810 роках у пам'ять про першу церкву Святого Миколая на Аскольдовій могилі було зведено невелику однойменну церкву за проектом Андрія Меленського, яка існує дотепер.

У 1890-х роках до храму додалися численні прибудови бічних вівтарів, які зіпсували вигляд споруди. У 1774-1775 роках південніше від собору виросла триярусна дзвіниця в пізньокласицистичних формах. На межі XIX-XX століть її баню замінили на грушоподібну, що краще гармоніювало з бароковою архітектурою храму.

Садиба Пустинного монастиря була досить щільно забудована спорудами келій, господарських та житлових приміщень. У 1913-1914 роках монастир звів для себе прибутковий будинок (архітектор Єрмаков) на сучасній вулиці Івана Мазепи, 11.

На межі 1920-х і 1930-х років більшовицька влада закрила Пустинно-Микільський храм. Його територія на початку 1934 року була обрана для будівництва великого житлового будинку для штабу Українського військового округу. Невдовзі Малего Миколаю знесли і на його місці спорудили будинок (тепер вул. Івана Мазепи, 3).

Ще в 1919 році комуністична влада хотіла стерти пам'ять про Микільські монастирі, змінивши назву вулиці, на якій вони містилися, з Микільської на Січневого повстання. У 2007 році вулицю офіційно було перейменовано на Івана Мазепи, а з 2010 року її частина від площі Слави до вулиці Старонаводницької має назву Лаврська.

Малий Микола з дзвіницею у 1880-х р.

Малий Микола на початку XX ст.

Київ Микільський Монастир, Kiev Le couvent de St. Nicolas.

Комплекс монастиря Малего Миколи на початку XX ст.

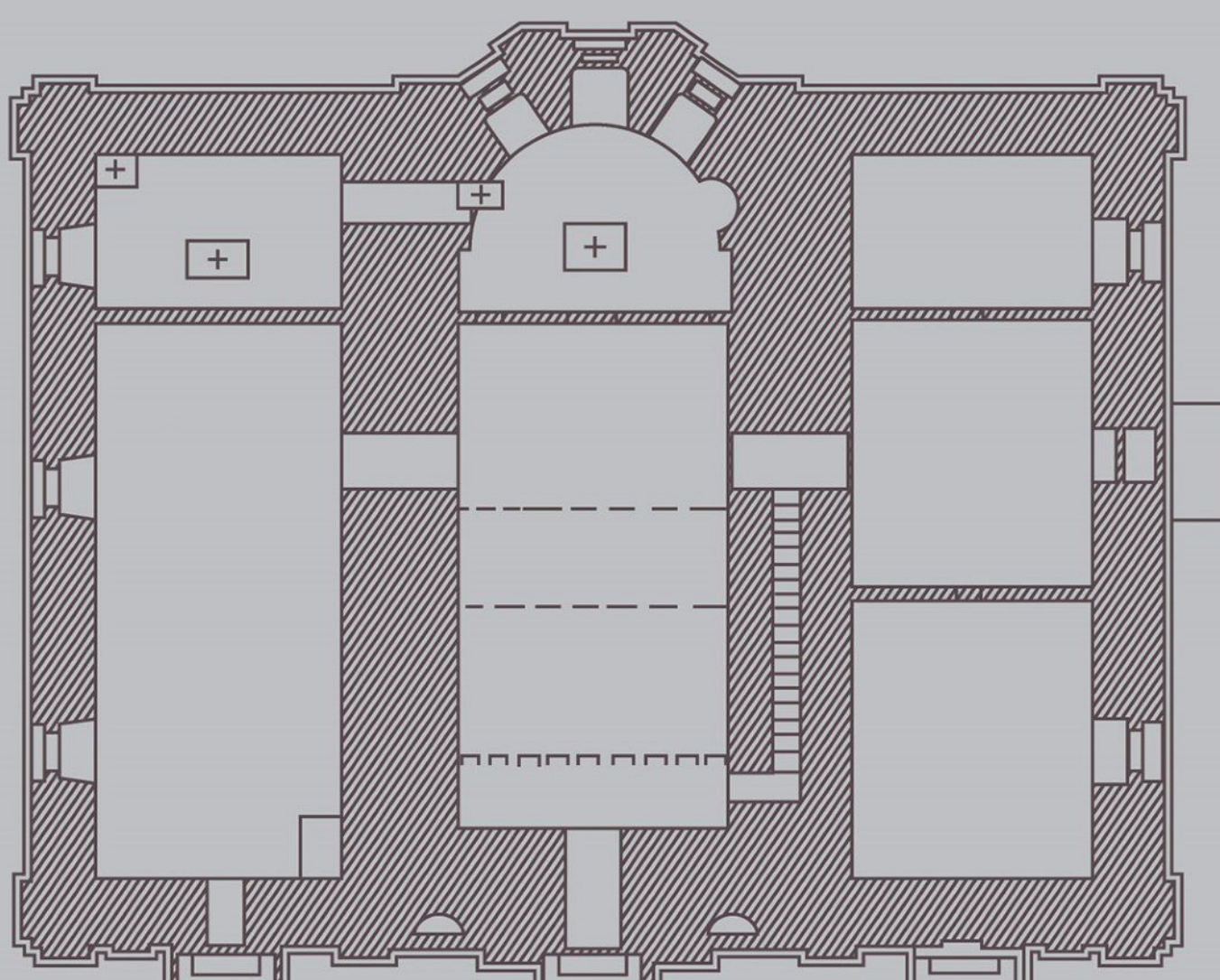
Собор Микільського Слуцького монастиря з північного боку на початку XX ст.

Малий Микола у 1918 р.

Будинок на вул. Івана Мазепи, 3, який споруджено на місці Малего Миколи

План Микільської Слуцької церкви у 1847 р.

Малий Микола у 1840-х р. Акварель М.Сажина

БЛАГОВІЩЕНСЬКА ЦЕРКВА

Благовіщенська церква наприкінці XIX ст. Вид з півночі

Це був єдиний парафіяльний храм на всю велику Маріїнсько-Благовіщенську вулицю (тепер Саксаганського) і прилеглий території Паньківщини та Нової будови. Збір коштів на її будівництво було оголошено в 1876 році, але за десять років пощастило зібрати лише 18 тисяч карбованців.

Допоміг Київський міський голова Іван Толлі, який у 1885 році пожертвував на будівництво 75 тисяч. Цього мало вистачити на будівництво храму і його опорядження, а також на облаштування поблизу церковно-парафіяльної школи, тож частину зібраних громадою коштів пожертвували на будівництво церкви Марії Магдалини (біля сучасної станції метро «Політехнічний інститут»).

Закладення Благовіщенської церкви (за проектом Володимира Ніколаєва) відбулося 11 травня 1885 року і вже за два роки храм було освячено. Архітектура п'ятибанної з дзвіницею Благовіщенської церкви була досконалим прикладом візантійського стилю у сакральному зодчестві з характерними рисами, притаманними Ніколаєву. Її зовнішній декор складався виключно з цегляного мурування і орнаментів, викладених, як і вся споруда, з високоякісної київської сіро-жовтої цегли заводів Марра і Сніжка. Крім головного вівтаря храму - на честь свята Благовіщення Пресвятої Богородиці, були і два бічні - на честь Миколи Чудотворця і Іоанна Хрестителя. Поруч із церквою було побудовано двоповерховий будинок причту та одноповерховий для парафіяльної школи. Тут, у церкві поховали й Івана Толлі, який помер того ж таки 1887 року, трошки не доживши до завершення будівництва.

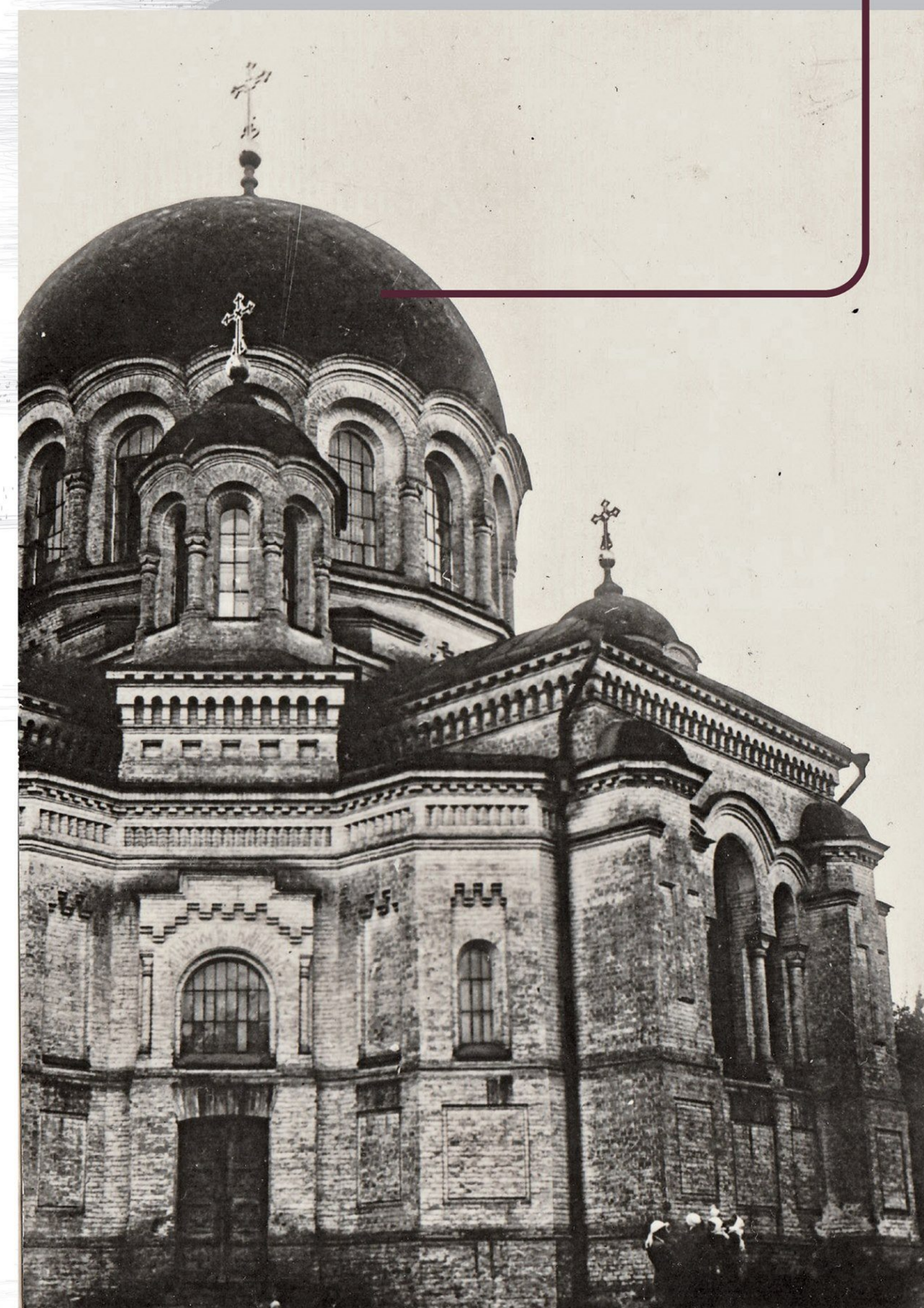
Новозведений храм одразу став окрасою і громадським центром вулиці Жандармської, яку вже у 1888 році перейменувують на Маріїнсько-Благовіщенську (на честь храму та Маріїнської громади Червоного Хреста, будинок якої стояв на протилежному боці вулиці). У наступні роки тривало внутрішнє опорядження з облаштуванням мармурового іконостасу. У 1912 році церковну дзвіницю прикрасив новий 3-тонний дзвін. У березні 1914 року при храмі створено перше в Києві церковно-парафіяльне братство благодійно-виправного напрямку.

З Благовіщенською церквою пов'язані долі багатьох відомих українців. У 1904 році тут взяли шлюб відомий львівський художник Іван Труш зі своєю нареченою Аріадною Драгомановою (дочкою історика Михайла Драгоманова). Того ж року в храмі відспівували театрального корифея Михайла Старицького, у 1909-му - батька Лесі Українки, Петра Косача, а у 1912-му - композитора Миколу Лисенка. Всі вони жили неподалік церкви, на Маріїнсько-Благовіщенській вулиці. Парафіянином церкви був і Михайло Грушевський.

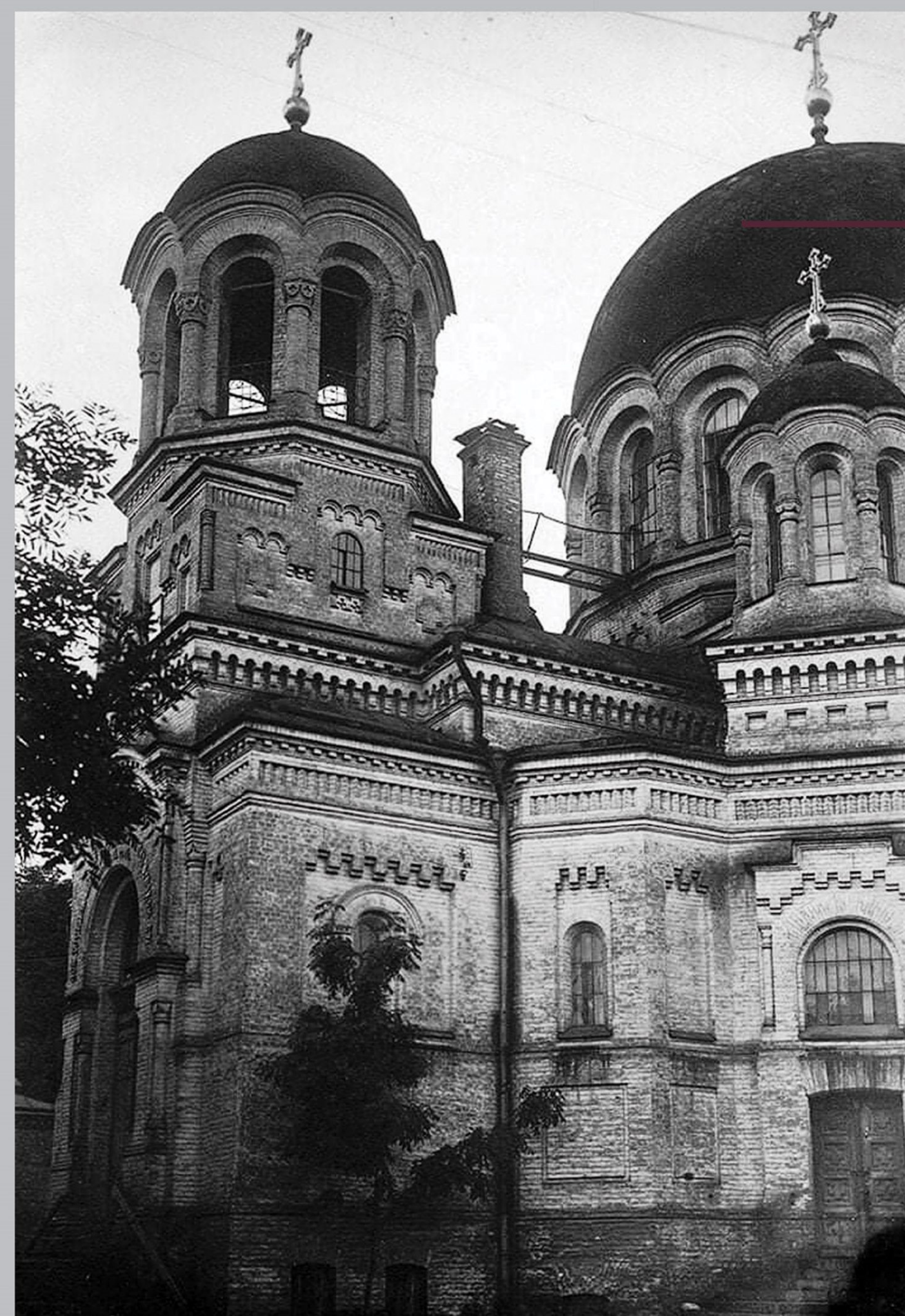
У 1920-1930 роках Благовіщенська церква на деякий час перейшла до громади УАПЦ. Однак 28 травня 1934 року президія Київміськради прийняла рішення про закриття церкви і передачі її Всеукраїнській Раді Професійних Спілок для знесення та подальшого будівництва на її місці житлового будинку. Своє рішення президія «аргументувала» тим, що приміщення церкви стоїть майже порожнім, а церковна громада заборгувала державі 3 тисячі за оренду приміщення.

Пам'ятку було знесено протягом 1935 року - спочатку її розбирали на цеглу, а потім, для прискорення процесу, підірвали. Замість житлового будинку тут невдовзі почалося будівництво школи (нині це Ліцей податкової та рекламної справи №21). Від церковного ансамблю зберігся лише будинок парафіяльної школи - сучасний двоповерховий будинок № 64 по вулиці Саксаганського.

Благовіщенська церква на вул. Маріїнсько-Благовіщенській наприкінці XIX ст.

Східний фасад Благовіщенської церкви на початку 1930-х р.

Західний фасад Благовіщенської церкви у 1930-х р.

Руйнування Благовіщенської церкви

Будівля школи на місці зруйнованої Благовіщенської церкви

Підняття нового дзвону на дзвіницю Благовіщенської церкви у 1912 р.

МЕЖИГІРСЬКИЙ МОНАСТІР

Креслення Преображенського собору Межигірського монастиря у 1847 р.

Межигірський монастир на правому березі Дніпра біля Вишгорода було засновано ще у XII столітті як Спасо-Преображенський монастир. Існують легенди, що монастир заклали близько 988 року грецькі ченці, які прийшли з Візантії з першим митрополитом Київським Михайлом. Однак документального підтвердження цієї версії не збереглося. Є свідчення, що в 1482 році монастир дуже постраждав під час нападу на Київ хана Менглі Геряя, хоча невелика кількість ченців лишилася жити в руїнах обителі.

У XVI столітті за сприяння українського духовенства, що отримало на це дозвіл від польського короля Сигізмунда, монастир відроджується. Він стає «військовим» монастирем Запорозької Січі. Звідси на Січ приїжджали служити священники, сюди згодом прибували поранені і старі козаки доживати віку – про це яскраво писав у своїх творах Тарас Шевченко. А з 1672 року тут з'явився військовий шпиталь для січовиків.

У 1620-х роках монастир перейменували на Преображенський. Він володів багатьма землями і за багатством і впливовістю поступався хіба Києво-Печерській лаврі, ктиторами обителі (тобто жертводавцями на будівництво і розвиток) були запорізькі кошові отамани. Тут свого часу було поховано відомих козацьких ватажків — Семена Палія, Євстафія Гоголя (предка Миколи Гоголя) та інших.

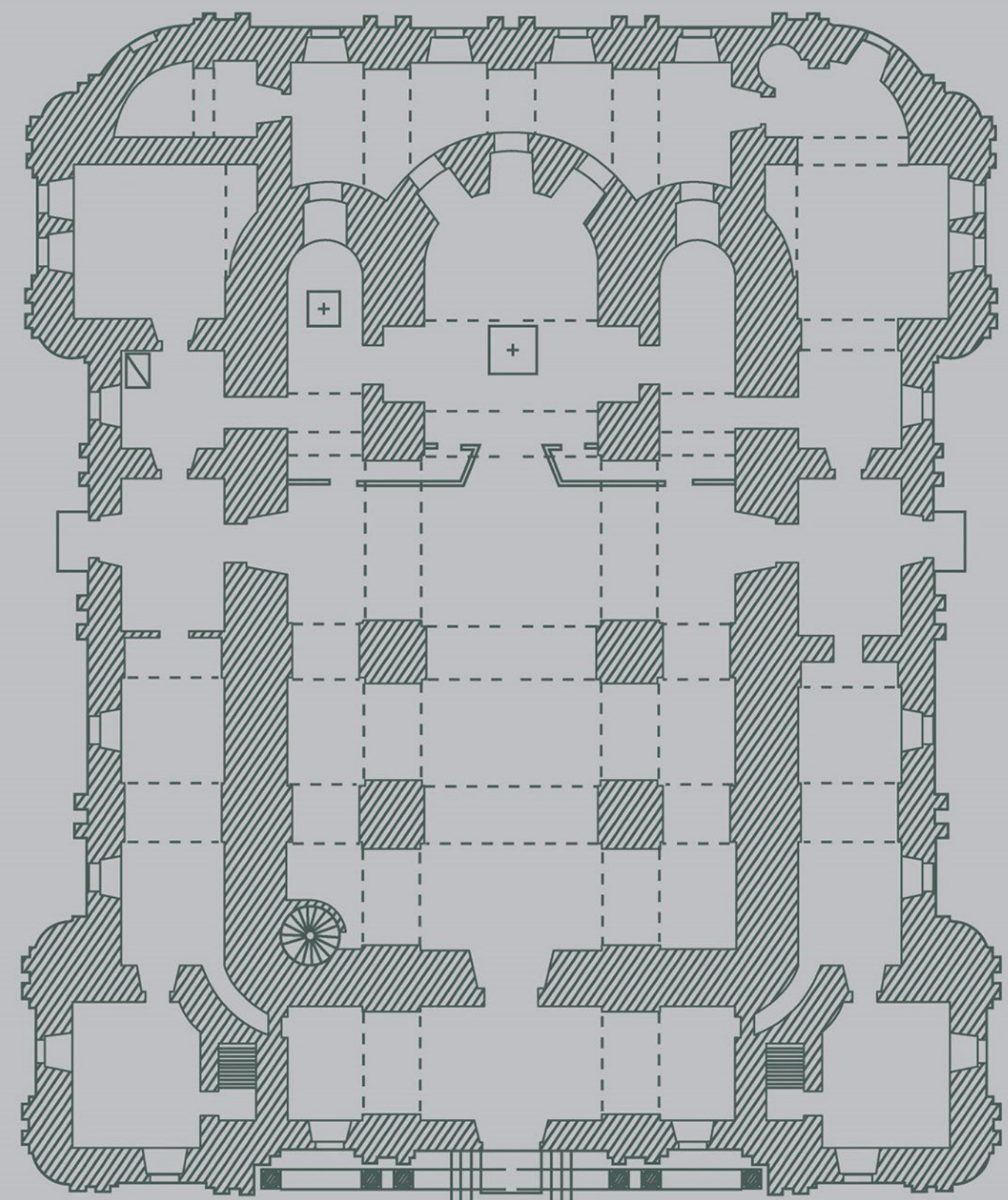
У 1665 році монастир, який досі лишався дерев'яним, вщент зруйнувала нищівна пожежа. Обитель відбудовують: у 1676-1690 роках коштом патріарха Всія Русі Йоакима, постриженця цього монастиря, тут було зведено мурований Спасо-Преображенський собор, у 1766 році за проектом Івана Григоровича-Барського навпроти західного фасаду собору будується братський корпус, а в 1772-1774 роках тим самим Григоровичем-Барським на кошти останнього кошового Запорізької Січі Івана Калнишевського споруджується триярусна дзвіниця з церквою на честь Петра і Павла. Таким чином було створено унікальний бароковий ансамбль, який став окрасою всієї місцевості. У наступні роки і століття комплекс доповнювався житловими спорудами у стилі класицизму.

У 1786 році Межигірський монастир підпав під секуляризацію і указом Катерини II був ліквідований. Наступного року комплекс споруд постраждав від значної пожежі, а ще через рік на території монастиря заснували казенну фаянсову фабрику. У 1810 році тут знову спалахує пожежа, після якої Преображенський собор відбудовують, замінивши барокові бані на класицистичні.

З 1884 (1886) року в Межигір'я знову повернувся монастир, який проіснував тут до 1920-х років. В радянські часи монастир знову закрили, а в його спорудах розмістили в 1923 році Художньо-керамічний технікум (з 1930 року – Інститут), покликаний відновити виробництво фаянсу. В монастирських келіях обживається комунa бойчукістів. Йшла мова про відкриття в Межигір'ї Державного культурно-історичного заповідника, зважаючи на історичне і культурне значення колишнього монастиря.

Однак тоталітарний більшовицький режим лише декларував благі наміри. У 1934 році, після перенесення столиці УСРР із Харкова до Києва виникає потреба в будівництві заміської резиденції вищого партійного керівництва. Вибір падає на Межигір'я. До 1936 року усі монастирські споруди разом із безцінними іконостасами були зрівняні з землею. За чутками, під час розчищення території було знайдено давні рукописні книги. Подейкували, що йшлося про легендарну бібліотеку князя Ярослава Мудрого. На жаль, що це були за книги і яка доля цих унікальних знахідок, досі не відомо.

Урядові дачі УРСР, а потім і незалежної України, проіснували тут до 2007 року, доки тодішній прем'єр-міністр Віктор Янукович не приватизував цю історичну територію і не збудував тут новий комплекс споруд для себе. У 2017 році резиденція «Межигір'я» повернулася у власність держави.

План Преображенського собору Межигірського монастиря у 1847 р.

Дзвіниця і Преображенський собор Межигірського монастиря у 1930-х р.

Західний фасад Преображенського собору Межигірського монастиря у 1930-х р.

Братський корпус і Преображенський собор Межигірського монастиря

Преображенський собор Межигірського монастиря у 1930-х р.

Панорама Межигірського монастиря

Іконостас Преображенського собору Межигірського монастиря

Дзвіниця Межигірського монастиря у 1920-х р.

Дзвіниця з Петропавлівською церквою Межигірського монастиря

СТРІТЕНСЬКА ЦЕРКВА

Стрітенська церква у 1860-х роках

Церква Стрітення Господнього була одним із найдавніших храмів Києва. Побудована князем Ярославом Мудрим в XI столітті, вона першою відкривалася очам гостей столиці, що входили до міста Західною брамою, що мала ще назву Львівська або Жидівська, – в районі сучасної Львівської площі, де в XI-XIII століттях проходила межа старого Києва.

Ця брама проіснувала до 1795 року. Перша Стрітенська церква була дерев'яною. У 1752 році старий храм замінили новим – теж дерев'яним. Після знесення Львівської брами з неї до Стрітенської церкви перенесли ікону «Всіх Скорботних Радості», яка стала найбільш шанованою реліквією храму.

У 1852 році було вирішено замінити стару церкву новою, мурованою, будівлею. Перший проект було розроблено епархіальним архітектором Петром Спарро, який передбачав зведення споруди в еkleктичних формах класицизму, середньовічної готики та російських традицій. За наказом імператора Миколи I, проєкт був перероблений в Головному управлінні шляхів сполучень і публічних споруд у Санкт-Петербурзі.

У 1853 почалося будівництво нового храму, яке невдовзі загальмувалося через Кримську війну і обрізування бюджету будівельних робіт. Кошти на будівництво пожертувала баронеса Марія Штейнгель – у XIX столітті церква стала улюбленим місцем зборів київських дам-благодійниць. 21 жовтня 1861 року відбудовану (хоча й і з суттєвими відхиленнями від затвердженого проєкту) церкву освятили.

Це була однобанна споруда з позолоченою банею і дзвіницею на західному фасаді, вирішена в архітектурних формах, де поєдналися класицизм, російські декоративні елементи з візантійсько-руською архітектурною традицією.

Розписи храму здійснював видатний український художник Іван Сошенко і, за переказами, коли в 1859 році Тарас Шевченко востаннє відвідував Київ, він гостював у Сошенка і теж доклав руку до розписів.

У 1880-х роках розпочинається робота з кардинальної реконструкції та розбудови Стрітенської церкви. За проєктом Володимира Ніколаєва у 1883-1884 роках церква перетворилася на величну споруду в формах візантійського стилю. На таке рішення вплинули форми Володимирського собору, будівництво якого завершувалося в ті роки, і в роботах над яким теж брав участь Володимир Ніколаєв.

Стрітенська церква була дуже вдало вписана в ділянку між двома вулицями, Великою Житомирською та Стрітенською, що надавало привабливого та оригінального вигляду місцевості.

Вчергове церкву було розширено у 1911-1912 роках за проєктом Євгена Єрмакова. Тоді було добудовано західну частину храму і над нею зведено вищу дзвіницю.

У радянські роки Стрітенська церква опинилася у центрі уваги киян 19 липня 1923 року, коли її баня засяяла свіжою позолотою, що в народі одержало назву «диво оновлення». Ця подія сколихнула київську громаду, серед містян поповзли чутки, що це знамення про скоре падіння радянської влади в Україні. Резонанс був настільки відчутним, що репресивним органам довелося організувати цілу кампанію в пресі, аби нейтралізувати його наслідки.

В середині 1930-х років влада взялася активно просуванати ідею реконструкції сучасної Львівської площі – без «опіуму для народу». Жоден із запропонованих проєктів не було реалізовано, але орієнтовно у 1936 році церкву підірвали.

Сьогодні територію церкви частково займає будівля Торговельно-промислової палати України (вул. Велика Житомирська, 33). Втім, частина території лишилася незабудованою (там зараз стоїть Стрітенська капличка), що дає можливість відбудувати цікаву пам'ятку. Мова про це йде уже не перше десятиліття.

Стрітенська церква у панорамі Києва 1860-х роках

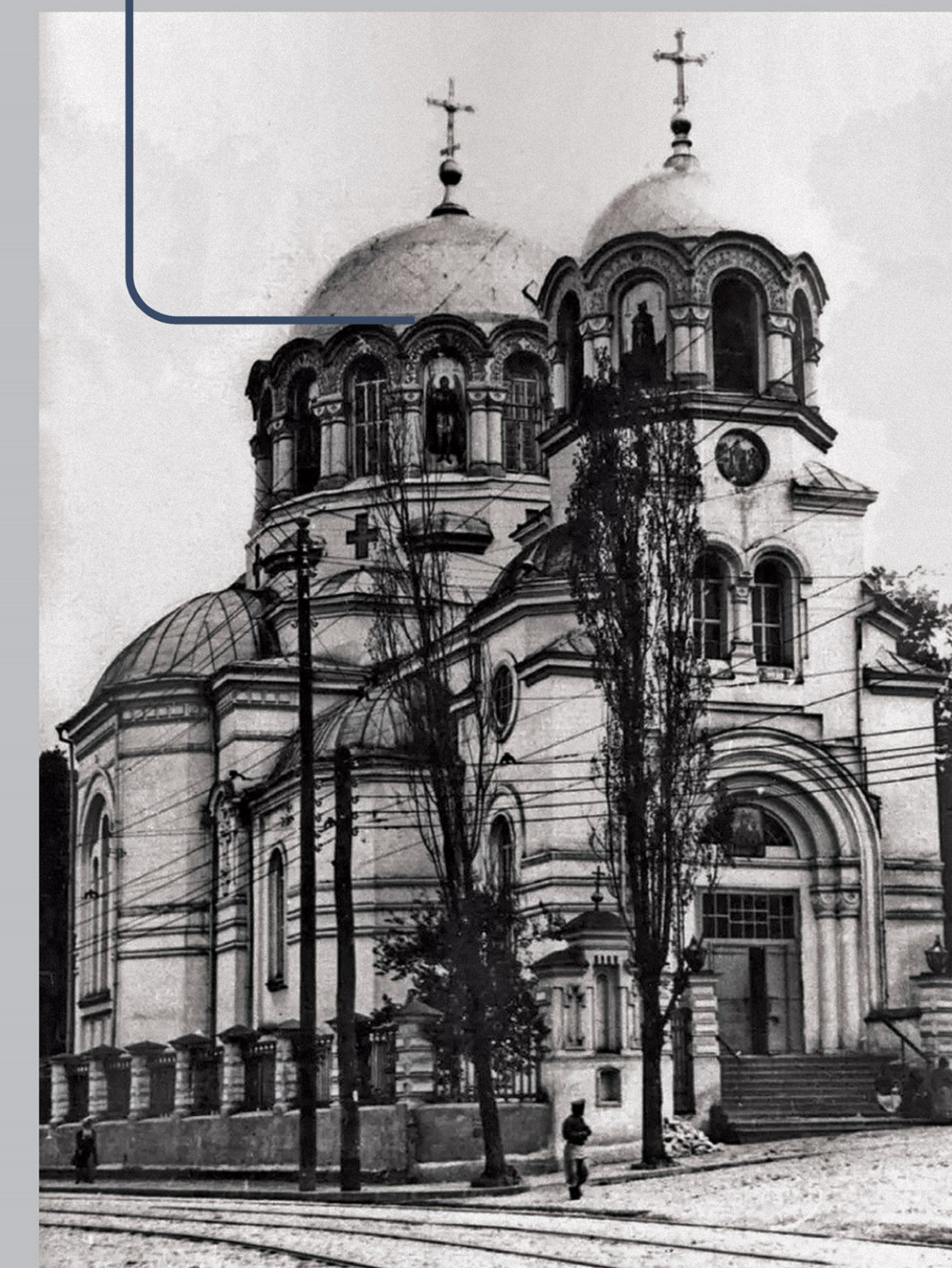
Стрітенська церква у 1880-х роках

Баня Стрітенської церкви у 1930-х роках

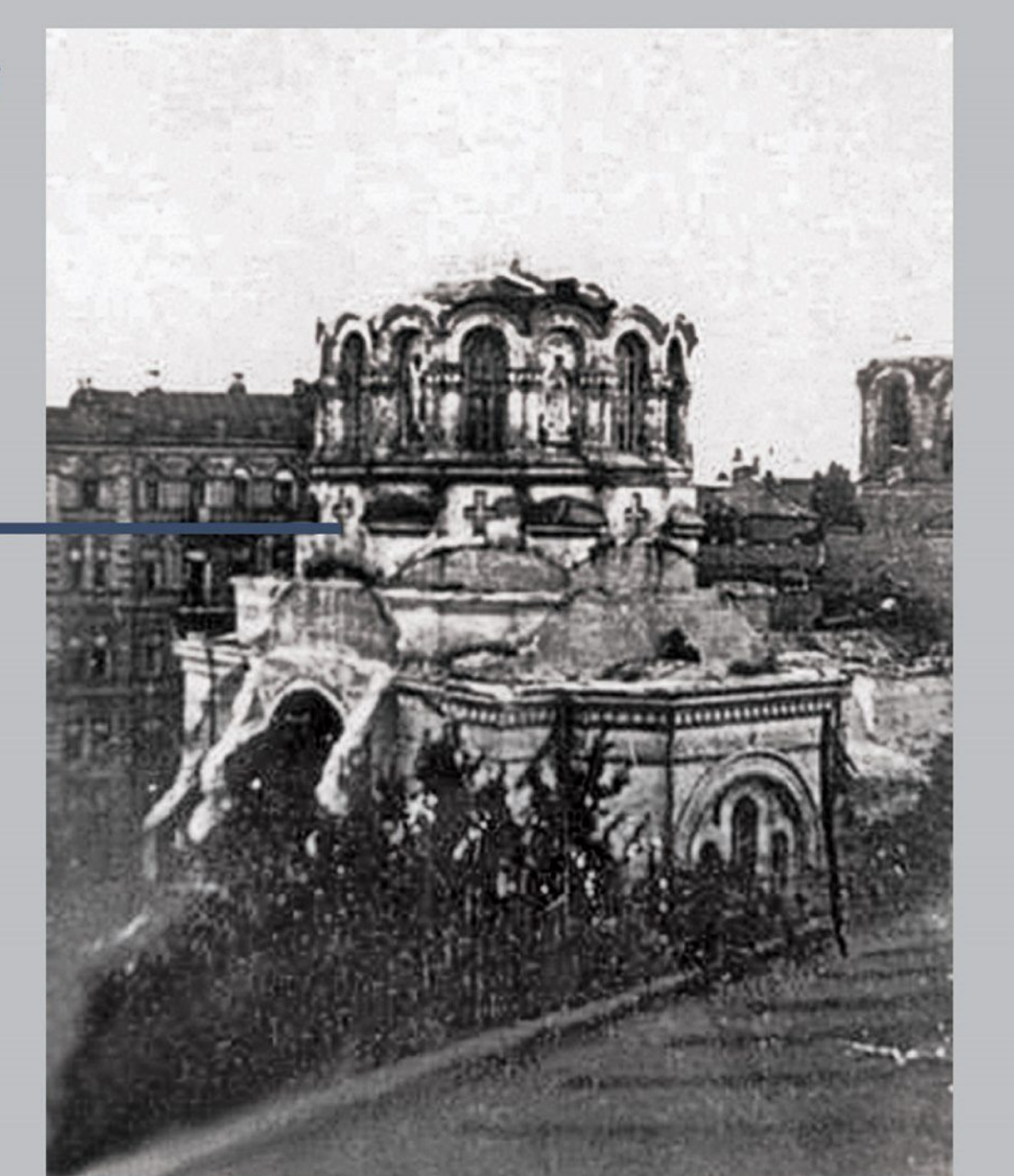
Стрітенська церква у 1900-х роках

Стрітенська церква у 1930-х роках

Руйнування Стрітенської церкви

Стрітенська церква на початку XX ст.

Київ — Kіev

В.-Житомирская

Стрітенська церква на розі вул. Великої Житомирської та Стрітенської у 1880-х р.

ДЗВІНИЦЯ КИРИЛІВСЬКОЇ (СВЯТО-ТРОЇЦЬКОЇ) ЦЕРКВИ

Креслення та план дзвіниці Кирилівської церкви у 1847 р.

Перша літописна згадка про Кирилівський монастир на тодішніх північно-західних підступах до міста (тепер це район Куренівки та Дорогожичів) датована 1167 роком. Виник він навколо Кирилівської церкви, спорудженої в 1140-х роках коштом чернігівського князя Всеволода-Кирила Ольговича, який тоді обіймав київський престол. Мурована одно-банна церква в традиціях давньоруського зодчества отримала ім'я покровителя князя – святого Кирила Александрійського. Пізніше церква служила усипальницею княжої гілки Ольговичів. Зокрема, тут похований і київський князь Святослав, що згадується в «Слові про Ігорів похід».

Кирилівська церква, яка пережила погроми середньовіччя і монгольську навалу 1240 року, була реконструйована у XVII-XVIII століттях у формах українського бароко і збереглася до нашого часу. Наприкінці XVII – на початку XVIII століття монастир і церкву переосвячують в ім'я Святої Трійці. В різний час її очолювали знані київські церковні діячі Інокентій Гізель, Лазар Баранович, ігуменом монастиря був святий Димитрій Ростовський (Туптало).

Катастрофічна пожежа 1734 року знищила дерев'яні будівлі монастиря і пошкодила кам'яні. Відбудова обителі супроводжувалася інтенсивним зведенням нових мурованих будівель у стилі бароко, серед яких вирізнялася велична триярусна дзвіниця, яка грала роль і надбрамної вежі. Одну з найкрасивіших барокових споруд Києва було зведено в 1759-1760 роках за проектом Івана Григоровича-Барського, а внутрішнє опорядження тривало аж до 1770-х років.

За українською бароковою традицією, в другому ярусі дзвіниці було облаштовано церкву – Благівіщення Пресвятої Богородиці. Григорович-Барський перший і другий яруси зробив у формах тридільної церкви, що надало всій споруді яскравих і монументальних рис. Уперше до приміщення надбрамної церкви вели парадні відкриті сходи. Барокові дахи з заломами над церквою і головна баня над самою дзвіницею після пожежі 1849 року були відбудовані у спрощених формах класицизму, однак до 1930-х років дзвіниця лишалася головною окрасою всієї Куренівки.

У 1786 році за наказом імператриці Катерини II Кирилівський Свято-Троїцький монастир було скасовано. Натомість на його території було засновано «Кирилівські богоугодні заклади» губернського підпорядкування, шпиталь та лікарню для душевнохворих. Кирилівська церква лишилася лікарняним храмом, а в дзвіниці розмістили аптеку. На межі XIX і XX століть проїзд у першому ярусі було замуровано – там відкрили народну чайну з читальнею.

У 1929 році Кирилівську церкву закрили для богослужінь, а територія колишнього монастиря а оголошена Державним Києво-Кирилівським заповідником. У колишній Благівіщенській церкві планували облаштувати музей Івана Григоровича-Барського.

Проте доля храму виявилася набагато приземленішою і трагічнішою. 23 червня 1936 року президія Київської кради ухвалила рішення: «Зважаючи на те, що для реконструкції Психіатричної лікарні потрібна цегла, дозволити директорів лікарні тов. Гальпериній зламати колокольно б. Кирилівського монастиря».

Незважаючи на протести і спротив директора Кирилівського заповідника Олексія Александрова, який тоді мешкав у дзвіниці, пам'ятку було підірвано і протягом 1936-1937 років розібрано на цеглу. Тоді ж було знищено більшу частину монастирських мурів і браму, до яких так само доклався Григорович-Барський.

У 1999 році уряд прийняв Програму відтворення видатних пам'яток історії та культури України, до якої увійшла і надбрамна дзвіниця Кирилівського монастиря. У цьому ж році біля місця втраченої дзвіниці споруджено нову, з нижнім цегляним та верхнім металевим ярусом. З 2011 року відновлена Свято-Троїцька Кирилівська обитель, діють недільна дитяча школа, катехизаційна школа для дорослих, курси підготовки регентів.

Дзвіниця Кирилівської церкви на початку XX ст.

Дзвіниця Кирилівської церкви

Перший ярус з брамою дзвіниці під час руйнування

Розбирання дзвіниці Кирилівської церкви

Брама колишнього Кирилівського монастиря у 1914-1918 р.

Руйнування дзвіниці Кирилівської церкви

ВОСКРЕСЕНСЬКА ЦЕРКВА І ДЗВІНИЦЯ

Одну з найстаріших мурованих церков Києва на честь Воскресіння Христового було споруджено на Подолі наприкінці XVII століття. З'явилася вона на місці відомої ще з XV століття однойменної дерев'яної церкви, збудованої коштом одного з засновників українського козацтва – Євстахія (Остафія) Дашкевича. Свого часу настоятелем храму був майбутній київський митрополит Іов Борецький. Нащадки Дашкевича опікувалися церквою і пізніше – у XVI столітті вони подарували храму обширні землі на лівому березі Дніпра (тепер тут київський мікрорайон Воскресенка).

Відомості про будівництво кам'яної Воскресенської церкви дещо розбігаються. За однією версією, нову церкву було зведено у 1670-х роках на гроші міщанина Михайла Грека, за іншою – у 1695 році на кошти Михайла Родзинського (Рудзинського). Цілком можливо, що обидва киянина були причетні до спорудження храму у різні роки.

Первісно церква у плані являла грецький (рівнораменний) хрест, що було традиційною формою для української барокової сакральної архітектури п'ятизрубних храмів. Стіни вертикально членувалися коринфськими пілястрами, вікна прикрашалися лиштвами і сандриками. Храм увінчували п'ять грушоподібних бань, з яких найбільшою була центральна на восьмигранному у плані барабані.

Впродовж XVIII століття споруда двічі зазнавала суттєвих реконструкцій, внаслідок яких було збільшено західну частину, що порушило симетричність композиції. На перебудову і ремонт церкви в 1732 році кошти виділив полковий осавул Павло Гудима. Друга реконструкція відбувалася в 1760-х роках за участі відомого архітектора Івана Григоровича-Барського, який декорував фасади новими ліпленими прикрасами.

У 1809 році за проєктом архітектора Андрія Меленського перед головним (західним) входом церкви було зведено триярусну дзвіницю в стилі ампір. Усі яруси дзвіниці були в плані круглими, фасад першого ярусу прикрашався рустом, другий ярус, дзвонівий, мав великі прямокутні отвори, які фланкувалися колонами іонічного ордера, третій ярус завершувався куполом з високим шпилем.

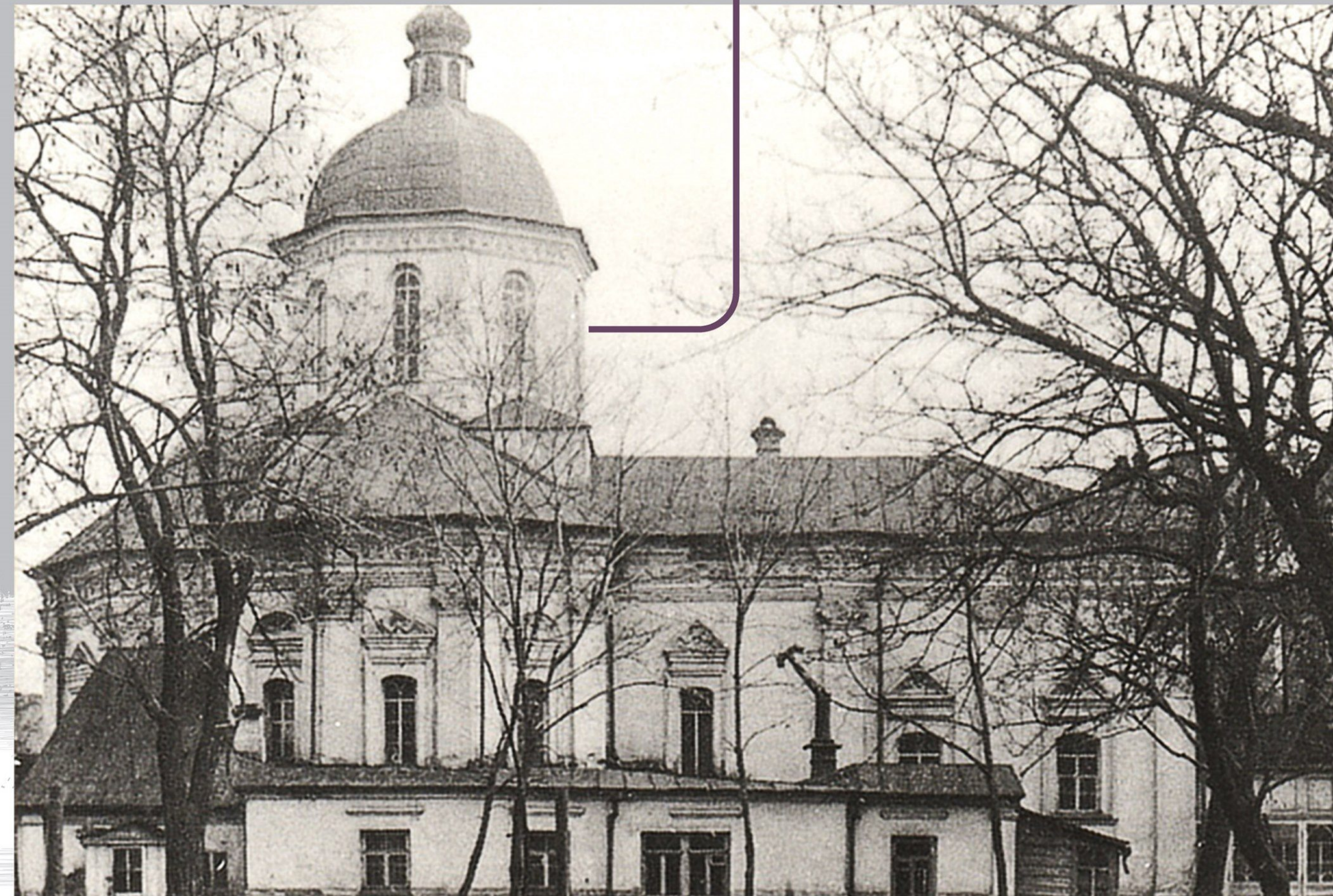
Воскресенська церква дуже постраждала під час жадливої пожежі 1811 року на Подолі. В ході відновлення під впливом класицизму барокові бані замінили на спрощені, напівсферичні. У 1886 році чотири бічні бані були розібрані і храм залишився однобанним.

Церква не пережила більшовицької очманілої війни з храмами 1930-х років. Точних відомостей про обставини руйнування храму немає. Український історик і архітектор Тит Геврик згадував, що ще у квітні 1932 року храм фотографували для Київської обласної інспектури охорони пам'яток культури, однак у «Переліку всіх закритих молитовень православного релігійного культу по місту Києву станом на 26 березня 1936 р.» Воскресенська церква фігурує як розібрана. Очевидно і церкву, і дзвіницю знесли у 1934 році, коли на цьому місці було споруджено житловий будинок (провулок Хорива, 4).

Воскресенська церква з дзвіницею у панорамі Подолу у 1880-х р.

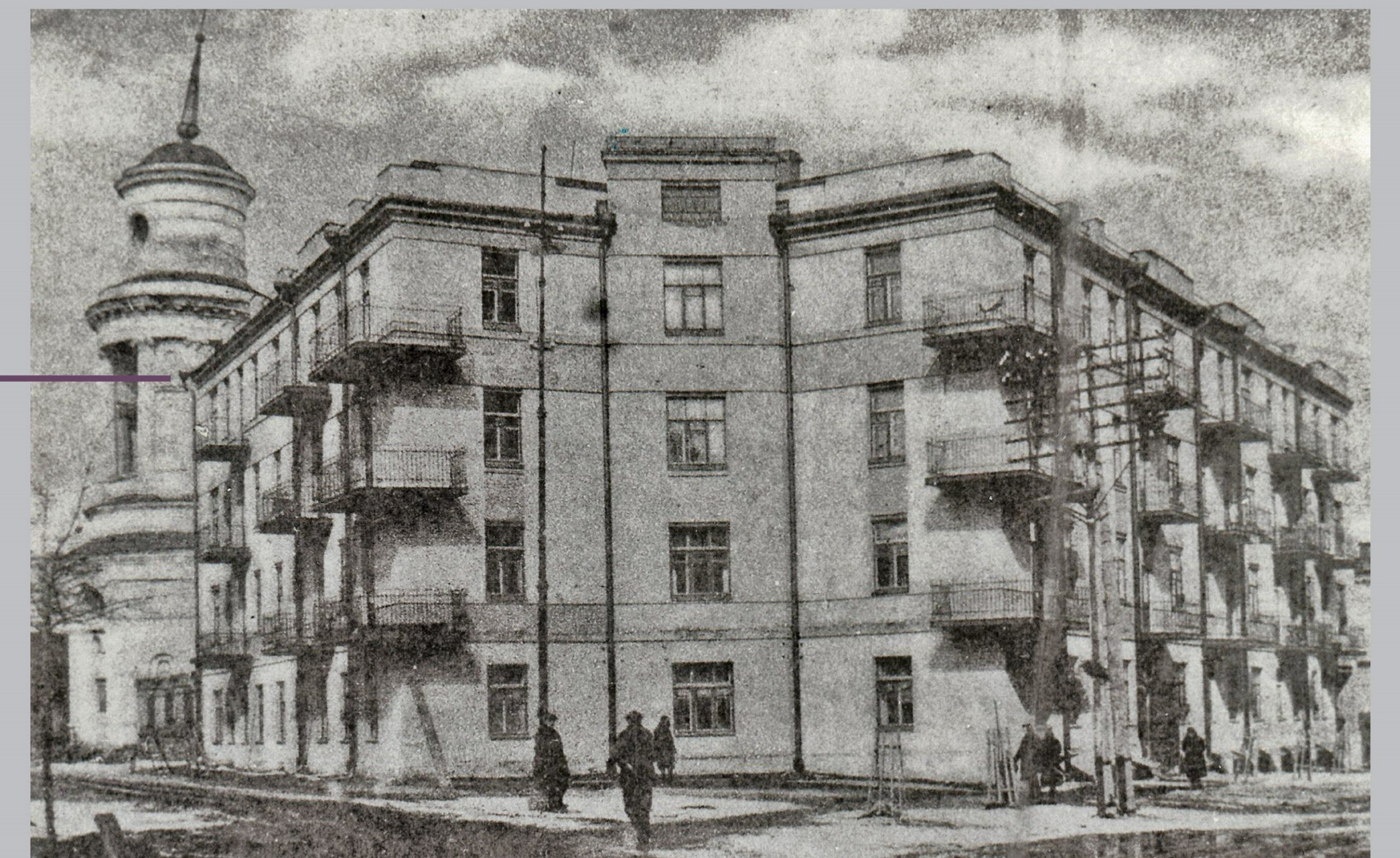
Воскресенська церква на початку 1930-х р.

Баня Воскресенської церкви і дзвіниці у 1918 р.

Дзвіниця Воскресенської церкви на початку 1930-х р.

«Чи то ненависть класова, чи народна, чи прикрита виглядом ревності й патріотизму, чи умотивована справжніми або уявними кривдами, завжди і кожна ненависть є нехристиянською, завжди відводить від Бога і від правди, завжди є справжнім злом і нещастям, завжди більше шкодить тому, хто ненавидить, хоч і несвідомо, ніж тому, кого ненавидять. Ненависть лише нищить — ніколи нічого не збудувала і не збудує.»

митрополит Андрей Шептицький